

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT STANDARTI

**DAĞ SÜXURLARINDAN ÜZLÜK MATERIALLAR
VƏ MƏMULATLAR**
Sınaq üsulları

AZS 480 – 2011
(ГОСТ 30629-99)

Rəsmi nəşr

Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyi

M ü q ə d d i m ə

1. Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi Tikintidə Təhlükəsizliyə Nəzarət Dövlət Agentliyinin S.Ə.Dadaşov adına Elmi-Tədqiqat və Layihə-Konstruktor İnşaat Materialları İnstitutu tərəfindən **TƏQDİM EDİLİB.**

2. Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyinin 31 oktyabr 2011-ci il tarixli, 088 №-li Əmri ilə **TƏSDİQ EDİLİB.**

3. Azərbaycan Respublikası Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin 30 dekabr 2011 -ci il tarixli, 204 №-li Əmri ilə **QÜVVƏYƏ MİNİB.**

4. Bu standart ГОСТ 30629-99 “Материалы и изделия облицовочные из горных пород. Методы испытаний” Dövlətlərarası standartın Azərbaycan dilinə autentik tərcümə edilməsi üsulu ilə işlənib hazırlanmışdır.

5. İLK DƏFƏ TƏTBİQ EDİLİR.

Azərbaycan Respublikası Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin icazəsi olmadan bu dövlət standartının rəsmi nəşr kimi bütövlüklə və ya hissə-hissə yenidən çap olunması, surətlərinin çıxarılması və yayılması qadağandır.

M ü n d ə r i c a t

1.	Tətbiq sahəsi-----	1
2.	İstinad olunan normativ sənədlər-----	1
3.	Terminlər və təyinlər-----	1
4.	Ümumi müddəalar-----	2
5.	Nümunələrin seçilməsi-----	3
6.	Dağ süxurunun xassələrinin təyini-----	4
6.1	Mineroloji- petroqrafik xarakteristikanın təyini-----	4
6.2	Dağ süxurunun dekorativliyinin təyini-----	5
6.2.1	Dağ süxurunun cilalanma qabiliyyətinin təyini-----	6
6.2.2	Dekorativliyin qabaqcadan qiymətləndirilməsi-----	7
6.2.3	Dağ süxurunun rənginin əlamətlərinin təyini-----	11
6.2.4	Dekorativliyin qabaqcadan qiymətləndirilməsinin nəticələrini araşdırılması-----	16
6.3	Dağ süxurunun sıxlığının və məsaməliyin təyini-----	20
6.3.1	Orta sıxlığın təyini-----	20
6.3.2	Həqiqi sıxlığın təyininin piknometrik üsulu -----	21
6.3.3	Həqiqi sıxlığın təyininin sürətli üsulu-----	22
6.3.4	Məsaməliyin təyini-----	24
6.4	Dağ süxurunun suhopdurmasının təyini-----	24
6.5	Dağ süxurunun su ilə doymuş halda sıxılma zamanı möhkəmlik həddinin və möhkəmliyin azalmasının təyini -----	25
6.6	Dağ süxurunun əyilmə zamanı dartılmaya möhkəmlik həddinin təyini-----	27
6.7	Zərbənin təsirinə qarşı dağ süxurunun müqavimətinin təyini-----	29
6.8	Dağ süxurunun sürtülməsinin təyini-----	30
6.9	Dağ süxurunun mikrobərəkliyinin təyini-----	32
6.10	Dağ süxurunun şaxtayadavamlılığının təyini-----	34
6.11	Dağ süxurunun turşuyadavamlılığının təyini-----	35
6.12	Dağ süxurunun duzadavamlılığının təyini-----	37
7.	Dağ süxurundan olan blokların çatlarının təyini-----	38
8.	Dağ süxurlarının məmulatlarının xarakteristikasının təyini-----	40
8.1	Üz səthinin fakturasının təyini-----	40
8.2	İnşaat - memarlıq məmulatlarının və dekorativ tavaların əyilmə zamanı dartılmada möhkəmlik həddinin təyini-----	42
8.3	Dekorativ tavaların daşdoyma əmsalının təyini (nöqtələr şəkilli üsul)-----	43
	Əlavə A. Sınaq üsullarının tətbiq sahələri-----	45
	Əlavə B. Bu standartların əsaslandığı normativ sənədlərin siyahısı-----	47
	Əlavə V. NCS- 2 (Natural Color Sistem) rəng nümunələrinin xəritəsinə görə rəngin təyini-----	49

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT STANDARTI

**DAĞ SÜXURLARINDAN ÜZLÜK MATERİALLAR
VƏ MƏMULATLAR**

Sınaq üsulları

**МАТЕРИАЛЫ И ИЗДЕЛИЯ ОБЛИЦОВОЧНЫЕ
ИЗ ГОРНЫХ ПОРОД**

Методы испытаний

**AZS 480 – 2011
(ГОСТ 30629-99)****CLADDING MATERIALS AND PRODUCTS
MADE OF NATURAL STONE**Testing methods

Tətbiq edilmə tarixi 30 dekabr 2011**1 TƏTBİQ SAHƏSİ**

Bu standart dağ süxurları massivindən istehsal olunan bloklara, blokların mişarlanması yolu ilə hazırlanan üzlük tavalara və inşaat - memarlıq məmulatlarına, divar, yan tərəf və diniş daşlarına, təbii daşın əsasında dekorativ tavalara, həmçinin onların istehsalı üçün istifadə olunan dağ süxurlarına aiddir və onların sınaq üsullarını təyin edir.

Sınaq üsullarının tətbiq edilmə sahəsi **A** əlavəsində verilmişdir.

2 İSTİNAD OLUNAN NORMATİV SƏNƏDLƏR

Bu standartın əsaslandığı sənədlərin siyahısı **B** əlavəsində verilmişdir.

3 TERMİNLƏR VƏ TƏYİNLƏR

Bu standartda uyğun təyinlərlə aşağıdakı terminlər tətbiq edilmişdir.

Dağ süxuru – tərkib və quruluşuna görə davamlı, geoloji proseslər nəticəsində formalaşaraq yer qabığında sərbəst cisim kimi yatmış təbii poliyaxud monomineral aqreqat.

Dağ süxurunun teksturu-dağ süxurunun mineral aqreqatlarının yönəldilməsi və qarşılıqlı yerləşməsi barədə informasiya verən, daş quruluşunun səthində göstərilməsi deməkdir.

Dağ süxurunun strukturu-dağ süxurunun mineral aqreqatın tərkibində qarşılıqlı əlaqə, forma və ölçüləri barədə informasiya verən, dağ quruluşunun səthində göstərilməsi deməkdir.

Dağ süxurunun mikrostrukturu-dağ süxurunda mineral dənələr və dənələrarası sərhəddi göstərən strukturu.

Dağ süxurunun şəkli-struktur və teksturanın xarakteri, damarların, qoşmaların və i. olması, rənglərin sayının və uyğunluğunun qiymətləndirilməsilə cəm xarakteristikası.

Rəngin dolğunluğu-spektral rəngin ağla zəifləmə dərəcəsi.

İşıqlıq-daşın səthindən işığın əksolmasının intensivlik dərəcəsi.

İşığın keçməsi-daşın yuxarı təbəqəsinin qismən işığı buraxmaqla daxili şəkil və strukturun göstərilməsi.

Cilalanma qabiliyyəti-dağ süxurunun güzgü səthi əldə etmə xassəsi.

Şlif-mikroskopik analiz üçün hazırlanmış dağ süxurunun nazik şəffaf kəsiyi.

Ştuf-ştufun təyinatından asılı olaraq ixtiyarı formalı və böyük olmayan ölçülərdə dağ süxurunun parçası.

Məmulatın üz səthinin fakturası-məmulatın səthinin relyefinin hündürlüyü və xarakterilə təyin olunan parametrlər.

Daşdoyma göstəricisi-təbii daşın tutduğu sahənin dekorativ tavaların üz səthinin ümumi sahəsinə olan nisbəti.

4 ÜMUMİ MÜDDƏALAR

4.1 Sınaqlar eyni nümunələrdə aparılmalıdır. Dağ süxurundan (məmulat) seçilmə, həmçinin nəqləmə, saxlanma zamanı və sınağı aparmazdan əvvəl nümunələr eyni olmalıdır.

4.2 Bir qayda kimi sınaq üçün nümunələr silindrik və kub formasında, əyilmə zamanı dartılmada möhkəmlik həddinin təyini üçün isə prizma şəklində hazırlanır.

Nümunələrin yük qoyulan üzünü cilalayıcı dəzgahda işlənilməlidir. Nümunələrinin dayaq üzünün müstəvidən kənara çıxması, diametrin yaxud nümunənin ən böyük tilinin 100mm uzunluğunda 0,1mm-i keçməməlidir. Dayaq tilinin perpendikulyarlıqdan kənara çıxması isə nümunənin hündürlüyü yaxud silindr əmələ gətirənin 100mm uzunluğunda 0,5mm-dən çox olmamalıdır.

4.3 Əgər başqa göstərişlər verilməyibsə, nümunələrin xətti ölçüləri 0,1mm-ə qədər xəta ilə ştangerpərgarla ГОСТ 166-ya görə ölçülür. Nümunənin hər xətti ölçüsü bir kənar müstəvisində yerləşən paralel tillərin iki ölçmə nəticələrinin ota hesabı qiyməti kimi hesablanır.

4.4 Silindrik formalı nümunələrin diametri, silindrin hər oturacağında iki qarşılıqlı perpendikulyar diametrlərin dörd ölçmələrin nəticələrinin orta hesabı qiyməti kimi hesablanır. Silindrik formalı nümunələrin hündürlüyü dörd diametral yerləşmiş silindri əmələ gətirən ölçmələrinin nəticələrinin orta hesabı qiyməti kimi hesablanır. Kub formalı nümunələrin hündürlüyü dörd şaquli tillərin ölçmələrinin nəticələrinin orta hesabı qiyməti kimi hesablanır.

Kub formalı nümunənin alt yaxud üst üzlərinin sahəsi verilmiş üzün paralel tilinin hər cütünün uzunluğunun orta hesabi qiymətinə görə hesablanır. Silindrik formalı nümunənin oturacaqlarından hər birinin sahəsi iki qarşılıqlı perpendikulyar diametrlərin orta hesabi qiymətinə görə hesablanır. Nümunənin eninə kəsiyinin sahəsi silindrik nümunənin aşağı və yuxarı oturacaqlarının sahəsi yaxud kub nümunələrinin alt və üst üzlərinin sahəsinin orta hesabi qiyməti kimi hesablanır. Təyin olunmuş sahənin nəticəsi vergüldən sonra ikinci işarəyə qədər dəqiqliklə yazılır.

Nümunənin həcmi hündürlüyün oturacağa vurma hasili kimi təyin edilir. Həcmnin təyininin nəticəsi vergüldən sonra ikinci işarəyə qədər dəqiqliklə yazılır.

4.5 Əgər başqa göstəricilər verilməyibsə, nümunələrin çəkilməsi kütləyə görə 0,1%-ə qədər xəta ilə aparılır.

4.6 Nümunələrin doyması $(20\pm 5)^{\circ}\text{C}$ temperaturda suda aparılır. Əgər standartda distillə edilmiş su yaxud başqa mayelərin istifadəsinə dair göstəricilər verilməyibsə, sınağı aparmaq üçün su ГОСТ 23732 yaxud ГОСТ 2874-ə görə tətbiq olunur.

4.7 Sabit kütləyə qədər nümunələrin qurudulması $(105\pm 5)^{\circ}\text{C}$ temperaturda quruducu şkafda o vaxta qədər aparılır ki, nümunənin kütləyə görə iki ardıcıl çəkilməsinin nəticələri arasındakı fərq 0,2%-dən çox olmasın. Hər sonrakı çəkilmə qurudulduqdan 2 saat sonra və otaq temperaturunda soyudulduqdan 1 saat sonra aparılır.

4.8 Sınaq aparılan otaqda temperatur $(20\pm 5)^{\circ}\text{C}$ olmalıdır. Dağ süxuru, nümunə və suyun temperaturu sınaqdan əvvəl otağın havasının temperaturuna uyğun olmalıdır.

4.9 Sıxılma və əyilmə zamanı dartılmaya möhkəmlik həddinin təyini üçün ГОСТ 28840, yaxud analoji tipə görə olan hidravlik presslər istifadə olunur, bu zaman yükün artma sürəti saniyədə 0,3-dən 0,5 MPa həddində olmalıdır. Dağıdıcı yükün qiyməti presslə artırılan maksimum gücün 30-dan 80%-ə qədər həddində olmalıdır.

4.10 Əgər hesablamaların nisbi dəqiqliyi barədə başqa göstəricilər verilməyibsə, sınağın nəticələri vergüldən sonra ikinci işarəyə qədər dəqiqliklə hesablanır.

4.11 Əgər fiziki-mexaniki göstəricilərin təyini zamanı bir nümunə sınağa davam gətirmirsə, sınağı nümunələrin ikiqat sayında təkrarlamaq lazımdır; əgər bu halda da məsələn bir nümunə mənfi nəticə göstərsə, dağ süxuru yaxud məmulat standartın tələblərinə uyğun olmayan sayılır.

5 NÜMUNƏLƏRİN SEÇİLMƏSİ

5.1 Dağ süxurunun yatağının geoloji kəşfiyyatı zamanı nümunələr 200x200x200 mm ölçüsündə ştuf yaxud uzunluğu 60mm-dən və diametri 40 mm-dən az olmayan kernin sütunu şəklində seçilir.

Əgər kəsiyin petroqrafik bircinsli hissəsinin qalınlığı tələb olunan sayda nümunələrin hazırlanması üçün çatışmırsa, onda qonşu quyuların analoji təbəqələrinin materialından nümunə götürülməsinə yol verilir.

Mineraloji-petroqrafik tədqiqatlar və dağ süxurunun dekorativ xassələrinin qabaqcadan öyrənilməsi üçün nümunələr, dağ süxurunun fiziki-mexaniki və kimyəvi göstəricilərinin təyini üçün olan nümunələrlə seçilməsi eyni vaxtda aparılır.

5.2 Dağ süxurunun nümunəsinin seçilmə yeri əlavə sənədlərdə göstərilir.

5.3 Karxanada sınaq aparmaq üçün nümunələr bloklar alınan zaman massivdən ayrılmış iri dağ parçalarından 200x200x200mm-dən az olmayan ölçüdə ştuf şəklində seçilir.

5.4 Daş emaledici müəssisədə sınaq aparmaq üçün blokların e`malı zamanı əmələ gələn texnoloji tullantılardan ştuf səklində 300x300x300mm-dən az olmayan ölçüdə nümunələr götürülür.

5.5 Dağ süxurunun cilalanma və əksetmə qabiliyyətlərini təyin etmək üçün cilalanmadan sonra müxtəlif növlərdən ştuf şəklində 300x300x300 mm-dən az olmayan ölçüdə ən azı üç nümunə seçilir.

5.6 Seçilmiş nümunələrdən sınaq metodikasına uyğun olaraq tələb olunan ölçüdə nümunələr hazırlanır.

5.7 Hazırlanmış nümunələrin sayı standartda nəzərdə tutulan sınaqlar, lazım olduqda isə 4.11-ə görə təkrar yaxud müqayisəli sınaqlar üçün kifayət qədər olmalıdır.

Laylı və istiqamətli çatlı süxurun sınağı zamanı iki komplekt nümunə hazırlanır: biri-sınaq zamanı laylar yaxud çatlar boyunca yükün verilməsilə, ikincisi-ona perpendikulyar istiqamətdə həyata keçirilir.

6 DAĞ SÜXURUNUN XASSƏLƏRİNİN TƏYİNİ

Üzlük məmulatların istehsalında dağ süxurunun yararlığının qiymətləndirilməsi üçün mineraloji-petroqrafik tədqiqatlar aparılır, dağ süxurunun fiziki-mexaniki və kimyəvi göstəriciləri təyin edilir, onun dekorativliyi qiymətləndirilir.

Dağ süxurunun mineraloji-petroqrafik tədqiqatları və dekorativliyinin qiymətləndirilməsi geoloji təşkilatlarda geoloji kəşfiyyat (kəşfiyyata qədər) mərhələsində, həmçinin uyğun ixtisaslaşmış personal tərkibi olan institutların xüsusi laboratoriyalarında aparılır.

6.1 Mineraloji-petroqrafik xarakteristikanın təyini

Dağ süxurunun mineraloji-petroqrafik xarakteristikası süxurun nümunələrinin makro-və mikroskopik öyrənilməsi əsasında təyin edilir.

Dağ süxurunun makroskopik öyrənilməsi mineraloji lupanın köməyi ilə vizual sürətdə dağ süxurlarının ştuf və kernlərin sonrakı təsviri ilə aparılır, bu zaman aşağıdakılar təyin olunur:

- əsas, ikincidərəcəli, əlavə və təkrar minerallar;
- uzunömürlüyə və dekorativliyə mənfi təsir edən süxur və mineralların əlavələrinin mövcudluğu;
- aşınmaya davamlı olmayan təkrar mineralların, həmçinin süxurun emalı zamanı xırdalanmış yumşaq mineral və süxurların mövcudluğu;
- süxurun emalını çətinləşdirən əlavə mineralların mövcudluğu, onun başqa süxur əmələgətirən mineralların içərisində yerləşməsinin xarakteri və miqdarı;
- laylanma və anizotrop luq dərəcəsi göstərilməklə süxurun strukturu və teksturu;
- bütövlüyün pozulması;
- işığın keçməsi;
- rəngi.

Makroskopik tədqiqat zamanı süxurun mineraloji tərkibinin miqdarının qiymətləndirilməsi petroqrafiyada qəbul edilən süxurdakı mineralların faizlə tərkibinin vizual qiymətləndirilməsi üçün olan modellərdən istifadə etməklə aparılır.

Mikroskopik öyrənmə dağ süxurunun şəffaf şliflərində petroqrafiyada qəbul edilən metodla aparılır. Tədqiq olunan şlifin sahəsi 400mm²-dən az, qalınlığı isə 0,03mm-dən çox olmamalıdır. Şliflərin sayı mineraloji tərkibin 1% dəqiqliklə təyini üçün kifayət qədər olmalıdır.

Laylar, flyudal və oxşar teksturlardan üç perpendikulyar istiqamətdə şliflər hazırlanır. İridənəli və iriqırıntılı (iriparçalı) süxurun kristallarından, qırıntılarından və əsas (sementlənmiş) kütləsindən şliflər hazırlanır.

Dağ süxurunun şlifdə mikroskopik öyrənilməsinə aşağıdakılar daxildir:

- mineraloji tərkibin təsviri və onun miqdarının təyini;
- tekstura və strukturunun təsviri;
- kristallik konstantın təyini;
- süxur əmələgətirən mineralların miqdarının təyini;
- zərərli qarışıqların təsviri;
- təkrar təzahürlərin (yeni əmələgələn mineralların, damarların, yuyulması və b.) təsviri, onun miqdarının təyini;
- səpələnmiş və naziksəpələnmiş ayrılmaların təsviri;
- dağ süxurunun adı.

Süxurun mikroçatlaması bu ölçülü tavalarda təyin edilir, mm: uzunluğu-400, eni-250, qalınlığı-10. Tavanın qabaq üz səthinin fakturası-cilalanmış yaxud pardaxlanmış olmalıdır.

Dağ süxurunun makro və mikroskopik tədqiqatlarının nəticələrinə görə ümumi petroqrafik xarakteristika tərtib olunur və dağ süxurunun təyinat sahəsi tərtib edilir.

6.2 Dağ süxurunun dekorativliyinin təyini

Dağ süxurunun dekorativliyi aşağıdakı əsas parametrlərlə qiymətləndirilir: cilalanmaya olan qabiliyyət, tekstur və rəng.

Dağ süxurunun dekorativliyinin qiymətlənməsi müəyyən edilmiş ardıcılıqla aparılır:

- dağ süxurunun cilalanmaya olan qabiliyyətinin təyini;
- dekorativliyin qabaqcadan qiymətləndirilməsi (dekorativliyə mənfi təsir göstərən əlamətlər nəzərə alınmır);
- dekorativliyə təsir edən korrektura (mənfi) əlamətlərinin uçotu;
- dekorativlik sinfinin müəyyən edilməsi;
- dağ süxurunun dekorativliyinə dair ekspert rəyinin tərtib edilməsi;

Cilalanmış dağ süxurunun dekorativliyinin qiymətləndirilməsi cilalanmış və pardaxlanmamış-hamar fakturalarda aparılır.

6.2.1 Dağ süxurunun cilalanma qabiliyyətinin təyini

6.2.1.1 Nəzarət vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

Frezer-haşıyələnmə dəzgahı CMP-015, CMP-012A yaxud analoji göstəricilər.

ГОСТ 16115 yaxud ГОСТ 10110-a görə kəsilmiş dairə.

Cilalama-pardaxlama cihazı CMP-013, CMP-030 yaxud analoji göstərilən modellər.

Cilalanma-pardaxlanma.

Keçədən hazırlanmış dairə.

Qalay oksidi yaxud alüminium-oksidi tipli cilalanma maddəsi.

Parlaqlıq ölçücüsü Bleskomer (ФБ-2 ГОСТ 896, НИИКС-БМ-3) yaxud analoji tipli.

6.2.1.2 Sınağa hazırlıq qaydası

Dağ süxurundan qarşılıqlı perpendikulyar istiqamətdə 400mm uzunluqda, 250mm enində, 10mm qalınlığında olan altı düzbucaq formalı nümunələr kəsilir. Hər istiqamətdə iki nümunə götürülür. Yataqda daşın bir neçə növ müxtəlifliyi olan halda, nümunələr hər müxtəlif növdən altı ədəd kəsilmək hesabı ilə götürülür. Nümunələr cilalayıcı-pardaxlayıcı dəzgahda cilalanır və onun səthində emal izləri olmayan daşın şəklinin tam zahirə çıxması ilə hamar tutqun səth alınır.

Nümunənin hamar səthi sonrakı cilalanmaya mə`ruz qalır. Hər 10 dəqiqədən bir qabaqcadan qurudulub quru yumşaq parça ilə silməklə, nümunənin səthinin əksetmə qabiliyyəti ölçülür.

6.2.1.3 Sınağın aparılma qaydası

Parlaqlıq ölçücüsü (Bleskomer НИИКС-БМ-3) şəbəkəyə qoşulur və 30 dəq. müddətində qızdırılır. Ölçmə pəncərəsinə etalon-əksetmə qabiliyyəti 200 vahiddən az olmayan qeyri-üzvi cilalanmış şüşə qoyulur və əl ilə düzəltməklə oxu mikroamperdə “200” uyğun vəziyyətə gətirilir, etalon götürülür və ölçülmə başlığı nümunənin cilalanmış səthinin doqquz nöqtəsində quraşdırılır: bərabər məsafələrlə nümunənin dörd tillərinə və biri isə nümunənin mərkəzinə.

Nümunənin cilalanması o vaxta qədər aparılır ki, parıltının həddinin ölçülmüş qiyməti əvvəlkindən 1-2 %-dən çox fərqlənməsin.

Parıltının ölçülməsi ФБ-2 fotoelektrik parlaqlıq ölçücüsü (bleskomerdə) ГОСТ 896-nın 2-ci bölməsinə uyğun aparılır.

6.2.1.4 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Sınağın nəticəsi kimi hər istiqamətdə kəsilmiş nümunələrin paralel sınaqlarının nəticələrinin orta hesabi qiyməti qəbul edilir, onlar arasındakı fərq 2%-i keçməməlidir.

Alınan nəticə cədvəl 1-in verilənlərilə müqayisə edilir və dağ süxurunun cilalanma kateqoriyası müəyyən edilir. Dağ süxurunun cilalanmayan növ müxtəlifliyi (vulkanik tuf, əhəngdaşı, dolomit) cilalanmanın IV kateqoriyasına aid edilir.

Cədvəl 1

Cilalanmanın kateqoriyası	Cilalanmanın dərəcəsi parlaqlıq ölçücüsü (bleskomerin) şkala vahidində hədd parıltısı	Analoq kimi istifadə olunan dağ süxurunun və yatağın adı
I	160-dan yuxarı	Mərmər kibik-kordonski, "burovşina", koelginski, ufaleski, çernovskoy, qabbro-diabazi: ropruçeski, avneporojski, druqoretskiy; syuskyuyansaari qraniti
II	130-dan yuxarı 160 daxil olmaqla	Mərmər puştulimski, dukovskiy; qranit karlaxtinskiy, qamennoqorskiy, "kaşına qora", qolovirinski, "vozrojdeniya", sibirskiy; kvarsetlər və kvars qumdaşı şokşinskiy, kojimskiy
III	70-dən yuxarı 130-a qədər daxil olmaqla	Qranit isetskiy, qranodiorit rassoxinski; şist niqozerskiy; konqlomerat Rnorriinqskiy
IV	70-dən az	Dolomit genoldonskiy; əhəngdaşı dolomitizirovanniy berezovskiy; tuf leyçinkayskiy

6.2.2 Dekorativliyin qabaqcadan qiymətləndirilməsi

Dekorativliyin qabaqcadan qiymətləndirilməsi orqanoleptik və instrumental üsullarla aparılır, bu zaman dağ süxurunun əsas əlamətlərindən biri kimi tekstur və rəng xarakterizə edilməklə hər birinə görə kateqoriya müəyyən edilir.

6.2.2.1 Dağ süxurunun tekstur əlamətlərinin təyini

Dağ süxurunun teksturu, strukturanın təzahürü, şəklın inkişafı və işığın keçmə dərəcəsilə xarakterizə olunur.

6.2.2.2 Sınağın aparılma qaydası

Dağ süxurunun şəklının inkişaf dərəcəsi və struktur təzahürü 6.2.1.2-yə görə cilalanmış, cilalanmayan dağ süxurları üçün isə səthinin hamar fakturasında hazırlanmış altı nümunəyə görə qiymətləndirilir.

Şəkilin inkişaf dərəcəsi uyğunlaşmış müxtəlif rənglər orijinallığı, səlistliyi, miqyası, şəkilin birləşməsi, onun təzahürünün dəqiqliyi ilə qiymətləndirilir.

Nisbətdən və müxtəlif rənglərlə rənglənmiş yaxud müxtəlif intensivliyə malik olan dağ süxuru hissələrinin qarşılıqlı yerləşməsindən asılı olaraq daşın şəkli aşağıdakı tiplərdən birinə aid edilir:

bircinsli şəkil-bərabər rənglənmiş dağ süxuru yaxud həcmə görə bərabər paylanmış, bir necə müxtəlif rənglərlə rənglənmiş minerallardan ibarət olan dağ süxuru;

xallı şəkil-əsas rəng sahəsinə nisbətən ölçüləri və rəng çalarının intensivliyi yaxud rəngi ilə fərqlənən, az yaxud çox izometrik sahələrin mövcudluğu ilə xarakterizə olunan dağ süxurunun şəkli;

zolaqlı şəkil-bir neçə müxtəlif rənglənmiş yaxud müxtəlif intensivliklə rənglənmiş zolaqlardan ibarət olan dağ süxurunun şəkli, həmçinin uzununa görə hər hansı bir istiqamətdə müxtəlif rənglənmiş yaxud dağ süxurunun müxtəlif intensivliklə rənglənmiş sahələrinin (dənələrinin) istiqamətlənməsilə xarakterizə olan şəkil. Zolaqların xarakterindən asılı olaraq zolaqlar düzzolaqlı yaxud dalğavari zolaqlara ayrılır.

damarlı şəkil- əsas rəng sahəsindən damarların rənginə yaxud rənglənmənin intensivliyilinə görə fərqlənən minerallaşmış çatların mövcudluğu ilə xarakterizə olunan dağ süxurunun şəkli;

mənzərə şəkli-rənginə, formasına, qarşılıqlı yerləşməsinə görə fərqlənən, qəribə şəkildə öz arasında bir-birilə toxunan, tərkib elementlərinin böyük müxtəlifliyi ilə xarakterizə olunan xırdamiqyaslı şəkil;

tüstüyə bənzər şəkil-süxurun ümumi rəngi ilə müqayisədə daha tünd tona malik olan sahələrin olması ilə xarakterizə olunan şəkil.

Böyük şəkilin bir neçə tipinin xarakterik xüsusiyyətləri olduğu halda, onun qarışıq xarakteristikası mümkündür: xallı-zolaqlı, xallı-damarlı, dalğavari- tüstü rəngində və b.

Əgər təbii daşın şəkli yuxarıda göstəriləndən fərqlənirsə, onun müfəssəl təsviri verilir. Bu əlamətlərə uyğun olaraq cədvəl 2-yə görə şəkilin kateqoriyası müəyyən edilir.

Cədvəl 2

Şəkilin xarakteristikası	Şəkilin kateqoriyası	Dağ süxurunun adı
Laylı, qonşu tavalarda üzlük ümumi şəkilin yaranmasına imkan verən harmonik yerləşmiş damarlı	I	Qranitlər və analoji püskürülmüş süxurlar
Şəkilsiz-bircinsli	II	Qranitlər və analoji püskürülmüş süxurlar
Fonla, ləkə ilə harmonik uyğunlaşmadan məhrum edilmiş kəsən damarlı şəkil	III	Qranitlər və analoji püskürülmüş süxurlar

Mənzərəli ağacşəkilli, brekçiyabənzər, bir neçə rəngdən qurulmuş, şəkilsiz-bircinsli	I	Mərmərlər, mərmərlənmiş əhəngdaşları, dolomitlər, tuflar, qumdaşı, kvarsetlər və b., travertinlər.
Zolaqlı, damarlı, sement maddəsilə doldurulmuş kirəmit tikişi tipində olan çatlı məsaməli qanunauyğun yerləşmiş əhəngdaşının güclü məsaməlik müxtəlifliyi.	II	
Ümumi fona görə ziddiyyətli qoşmalar şəklində düzgün olmayan	III	
<p>Qeyd: 1. Mişarlanmadan asılı olaraq laylı dağ süxurunun şəkli tutqun yaxud zolaqlı tipə aid ola bilər, ona görə də şəklin kateqoriyasının təyini mişarlanmanın iki istiqamətində aparılır, bu isə dekorativliyin sinfinin təyini və ekspert rəyinin tərtibində nəzərə alınır.</p> <p>2. Bir qayda kimi şəkli olmayan qabbro, labradoritlər, bazaltlar və başqa dağ süxurları şəklin III kateqoriyasına aid edilir.</p>		

Dağ süxurunun strukturunun qiymətləndirilməsi zamanı aşağıdakı struktur tipləri seçilir: şüşəvarı gizlidənəvər, dənəvər. Şüşəvarı struktur orqanoleptik qiymətləndirilir. Gizlidənəli strukturlu dağ süxuru minerallarının ölçüsü mikroskopun köməyilə, dənəli strukturlar mikrometrik şkalanın lupası yaxud ГОСТ 427-yə görə metal ölçülü xətkəşlə təyin edilir.

Mineraloji-petroqrafik tədqiqatlar zamanı təyin olunan mineral aqreqatlarda süxur əmələ gətirən mineralın fərdiləşmə dərəcəsinə görə dağ süxurunun strukturu cədvəl 3-də göstərilən qruplarla xarakterizə olunur.

Cədvəl 3

Strukturun tipi	Strukturun qrupu	Aqreqatın quruluşu	Mineralın ölçüsü, mm
Şüşəvarı	Xüsusi şüşəvarı Dənəli şüşəvarı	Strukturasız kütlə-şüşə və subkristallik faza-kristallit	0,00001-dən 0,0001-ə qədər
	Dənəvər-şüşəvarı	Strukturasız kütlə və kristallik faza-mineralların kriptokristallik ayrılması	

Gizlidənəvər	Kriptokristallik	Mineralların kriptokristallik ayrılması	0,0001-dən yuxarı 0,001-ə qədər
	Mikrokristallik	Mineralların son dərəcə nazik kristallik ayrılması	0,001-dən yuxarı 0,1-ə qədər
	Nazikkristallik	Mineralların nazik kristallik ayrılması	0,1-dən yuxarı 1,0-a qədər
Dənəvər	Xırdadənəvər	Mineralların xırda-kristallik ayrılması	5,0-a qədər
	Ortadənəli	Mineralların orta kristallik ayrılması	5-dən 10-a qədər
	İridənəli	Mineralların iri-kristallik ayrılması	10-dan 20-yə qədər
	Çox iridənəli	Həmçinin	20-dən yuxarı

Struktur əlamətinə görə gizlidənəli və dənəli dağ süxurları iki kateqoriyaya bölünür:

I-dekorativ strukturlu;

II-qeyri-dekorativ strukturlu;

Mineralın ölçüsünə görə müəyyən olunan strukturun qrupundan asılı olaraq cədvəl 4-ə uyğun dağ süxurunun strukturunun kateqoriyası təyin olunur.

Cədvəl 4

Strukturun qrupu	Strukturun kateqoriyası	Analoq şəklində istifadə olunan dağ süxurunun adı
İri və çox iridənəli	I	Qranit rəngli və ağ-boz Labrodorit qara və boz qabbro-noriti, anartozit
Orta və xırdadənəli	II	Həmçinin
Xırdadənəvər	I	Kvarsit, boz qranit, sienit diorit, qranodiorit, qumdaşı

Orta və iridənəli	II	Mərmər, mərmərləşmiş əhəngdaşı və b.
Qeyd: Strukturu II kateqoriyadan olan dağ süxuru I kateqoriyaya aid edilə bilər o halda ki, əgər cədvəl 2-də I kateqoriyalı şəkllə aid olan şəkll onun strukturu ilə formalaşdırılmışdır.		

Dağ süxurunun işıq keçirməsi yuxarı təbəqədən işığın keçmə qabiliyyətinə görə qiymətləndirilir, bu zaman daxili şəkll və strukturu üzə çıxarır və işıq keçirmənin dərinliyini xarakterizə edir. Sınaq üçün 6.2.1.2-yə görə göstərilən ölçüdə, lakin 5,10 və 20 mm qalınlıqda iki nümunə hazırlanır.

Dağ süxurunun işıq keçirməsinin dərinliyi 5 mm-ə qədər dəqiqliklə mikrometrik şkalada lupanın köməylə gündüz işıqlanması yaxud lyuminesent lampalarının tətbiqi zamanı 500 lk-lıq işıqlanma gücü olan süni işıq mənbəyindən və müxtəlif qalınlıqlı nümunənin işıq zolağına baxmaqla, nümunənin üst səthindən 10-15sm məsafədə yerləşən 300 lk-lıq közərmə lampalarından istifadə etməklə təyin olunur.

İşıqkeçirmənin dərinliyindən asılı olaraq cədvəl 5-ə görə dağ süxurunun işıq keçirməsi müəyyən olunur.

Cədvəl 5

İşıqkeçirmənin kateqoriyası	Nümunələrin işıq keçirməliliyinin dərinliyi, mm	Analoq kimi istifadə olunan yatağın və dağ süxurunun adı
I	10-dan yuxarı	Koreyski kalsifir, mərmərli oniks, tranxodinski, araqonit berezovski
II	5-dən yuxarı 10-a qədər	Kibik-kordonski mərmər, aydırlinski, buquldeyski
III	İşıq keçirmir	Sibir qraniti, qabbro ostrovski, serpentinit cənubi-şabrovski, mərmər şipunovski, mərmərləşmiş əhəngdaşı xodzinski

6.2.3 Dağ süxurunun rənginin əlamətlərinin təyini

Rəng aşağıdakı əsas əlamətlərlə xarakterizə olunur: rəng tonunun dolğunluğu və aydınlığı.

İnsan tərəfindən qəbul edilən bütün rənglər xromatik (I) və axromatiklərə (II) ayrılır. Xromatik rənglərə aiddir: sarı, qırmızı, göy, həmçinin üç əsas rəngdən: narıncı, bənövşəyi, yaşıl, iki rəngin qarışması nəticəsində alınan qarışıq rənglər aiddir.

Axromatik rənglərin şkalasında isə öz işıq keçirmə dərəcəsinə görə bir-birindən fərqlənən qara, qara-boz, tünd-boz, orta-boz, açıq-boz, ağ-boz və ağ rənglər aiddir.

Rəng tonu CФ-10 tipli spektrofotometr, КИО-3 tipli kolorimetrdə spektral rəngin dalğasının uzunluğunun yaxud V əlavəsində göstərilən uyğun olan rəng nümunələrinin xəritəsinə görə rəng-nümunə analoqlarının seçilməsi yolu ilə təyin edilir.

Əsas rənglərin spektr sahəsinin təxmini həddləri cədvəl 6-da verilmişdir.

Cədvəl 6

Rəng	Spektr sahəsinin həddi Hm	Analoq kimi istifadə olunan yatağın və dağ süxurunun adı
Qırmızı	760-dan 620-yə qədər	Mərmərləşmiş əhəngdaşı xodzinski, lemezinski; qranit syuskyuyansaari; kvarsit şokşinski
Qırmızı-narıncı	620-dən yuxarı 600-ə qədər	Qranit malkinski, repomyaki
Narıncı	600-də "---" 590-a qədər	Qranit uşkanski
Narıncı-sarı	590-dan "---" 580-a qədər	Qranit cənubi-sultayevski
Sarı	580-dan "---" 570-ə qədər	Mərmərlər fominski, oktyabrski
Sarı-yaşıl	570-dən "---" 550-yə qədər	Kalsifir koreyskinin ayrı-ayrı müxtəlifliyi, serpentinit bajenovski
Yaşıl	550-dən 520-yə qədər	Ofiokalsit satkinski, serpentinit cənubi-şabrovski, kalsifir koreyski
Yaşıl-mavi	520-dən 500-ə qədər	Qranit amazonitoviy, etikinski
Mavi	500-dən 485-ə qədər	Slyudyanski mərmərin ayrı-ayrı müxtəlifliyi
Göy	485-dən 470-ə qədər	Mərmər taştəqolski, kolosovski
Göy-bənövşəyi	470-dən 440-a qədər	Lazurit tultuyski, novobistrinski
Bənövşəyi	440-dan 380-a qədər	Çaroit "bənövşəyi daş"

Rəng tonunun dolğunluğu orqanoleptik təyin olunur və spektral rəngin ağla durulması dərəcəsinə görə qiymətləndirilir. Xromatik cərgənin (sarı, qırmızı, göy) spektral rənginin rəng tonunun dolğunluğu birə, axromatik cərgə-sıfıra bərabərdir.

Süxurlar xromatik rənglərinin dolğunluq dərəcəsinə görə cədvəl 7-də verilmiş dörd kateqoriyaya bölünür.

Cədvəl 7

Dolğunluq kateqoriyasının adı	Dolğunluq kateqoriyası	Dolğunluğun qiyməti.	Analoq kimi istifadə olunan yatağın və dağ süxurunun adı.
İntensiv dolğun	I	0,8-1,0	Qırmızı mərmələşmiş əhəngdaşı xodzinski; yaşıl serpentinit cənubi şabrovski .
Orta dolğun	II	0,4-0,8	Qırmızı-boz qranit karlaxtinski; bənövşəyi-boz mərmər velsovski.
Zəif dolğun	III	0,1-0,4	Solğun-mavi mərmər slyudyanski; solğun-çəhrayi mərmər buquldeyski ; mavi-yaşıl amazonitoviy qranit etikinski.
Qeyri-dolğun	IV	0,1	Az tutulan tonla axromatik rəngli dağ süxuru (afasiya əhəngdaşı proxoro-balandinski mərmər).

İşıq keçirmə göstəricisi axromatik sıranın süxurları üçün təyin edilir və daşın səthindən işığın əksətilməsinin intensivlik dərəcəsinə görə qiymətləndirilir.

Süxurun işıq keçirmə göstəricisinin ölçülməsi ГОСТ 896-ya görə ФБ-2 tipli fotoelektrik parlaqlıq ölçücüsü (bleskomer) ilə aparılır. Axromatik sıranın süxurunun işıq keçirmə dərəcəsinə görə cədvəl 8-ə uyğun olaraq kateqoriya və dərəcələrə bölünür.

Cədvəl 8

Rəng tonu	Aydınlıq (parıltı)	Aydınlığın dərəcəsi	Aydınlığın kateqoriyası	Analoq şəkildə istifadə olunan yatağın və dağ süxurunun adı.
Qara	6,0-ya qədər	1	I	Qabro-diabaz roprüçəyski; mərmərləşmiş əhəngdaşı aqurski; perşinski
Qara-boz	6,0-dan 9,0-a qədər	2	III	Qabro ostrovskoe, mərmərləşmiş əhəngdaşı popov-xutorskoy
Tünd-boz	9,0-dan 14,0-ə qədər	3	II	Qranit kamennno-qorski; mərmər karkodinski
Orta boz	14,0-dən 22,0-yə qədər	4	III	Sibir qraniti; diorit rıbalkinski; mərmər ufaleyski
Açıq-boz	22,0-dən 35,0-ə qədər	5	II	Qranit mansurovski, şımanovski; aktyubinski; mərmər mramorski, sarapulski.
Ağ-boz	35,0-dan 56,0-ya qədər	6	I	Qranit slyudozerski; mərmər koelqirski; dolomit tarabukinski
Ağ	56,0-dan yuxarı	7	I	Mərmər aydırlinski; əhəngdaşı molokovski

Dağ süxurunun rənginin qiymətləndirilməsi zamanı, həmçinin aşağıdakı əlamətlər nəzərə alınır: rəng üstünlüyü (nadirlik), əsas rənglərin tonunun oyunu, rənglərin uyğunluğu.

Dağ süxurunda əsas yer tutan rəngdən asılı olaraq rəng üstünlüyünə görə cədvəl 9-a əsasən kateqoriyalara bölünür.

Cədvəl 9

Dağ süxurunun adı	Əsas hesab olunan rəng	Rəng üstünlüyü olan kateqoriya.
Qranitlər , analoji püskürülmüş süxurlar	Zərif-mavi, yaşıl-mavi, firüzəyi, ağ və qırmızı, yaşıl, sarı.	I
	Narınçı, mavi-boz, ağ-boz, bej.	II
	Açıq-boz, orta-boz, tünd-boz, çəhrayı-boz, zəif-çəhrayı.	III
Labradorit, qabbro	Qara, həmçinin boz labrodorit və iri əlvan böyük miqdarda əlavələri olan laurvinit(ümumi sərtindən 10%-dən yuxarı).	I
	Qara-boz, həmçinin qara və boz əlvan qoşmalı labradoritlər və laurvikitlər (ümumi sərtindən 10%-ə qədər).	II
	Əlvan əlavələrsiz qara, qara-boz və boz.	III
Vulkanik tuflar və tufolavlar	Mavi, yaşıl, mavili-yaşıl	I
	Sarı, şəkilli, qırmızı-kərpici, bənövşəyi-çəhrayı, qara	II
	Çəhrayı, qeyri-düzgün formalı formalarla qəhvəyi	III
Mərmər, mərmərləşmiş əhəngdaşı	Mavi, göy, yaşıl, qırmızı, müxtəlif çalarlı (oniks, kalsifir) şəffaf sarı, təmiz ağ	I
	Qara, çəhrayı	II
	Ağ-boz, çəhrayı-boz, bej	III

Birrəngli daşlarda rəngin bircinsliyi əlvanlığın dərəcəsinə görə, çoxrəngli isə-əsas rəngin bircinslik dərəcəsinə görə təyin edilir. Dağ süxurunun rəngi bircinsliyinə görə iki kateqoriyaya ayrılır: bircinsli və qeyribircinsli.

Bütün dağ süxurları rənglərin uyğunluq əlamətinə görə aşağıdakı kateqoriyalara aid edilir:

- çalar harmoniyası həddində rənglərin münasib uyğunluğu olan polixromlar;
- rənglərin qeyri-münasib uyğunluğu olan ümumi şəkil yaratmayan tekstur yaxud iri ziddiyyətli əlavələri olan və b. polixromlar;
- əsas rəngdən harmonik kənara çıxan monoxromlar.

6.2.4 Dekorativliyin qabaqcadan qiymətləndirilməsinin nəticələrinin araşdırılması

Bütün əlamətlərə görə tətbiq olunan dağ süxurunun dekorativliyi müəyyən olunduqdan sonra (əlvanlıq, dolğunluq, işıqlıq, əsas bircinsli rənglər, onların uyğunluğu, şəkli, strukturasi, işığın keçməsi və cilalanma) cədvəl 10-da göstərilənlərə görə dağ süxurunun dekorativliyinin qabaqcadan qiymətləndirilməsi aparılır.

.Qiymətləndirmə dekorativliyə mənfi təsir edən əlamətlər nəzərə alınmadan qabaqcadan hesablanır.

Dekorativliyin hər göstəricisinə görə alınan cəm qiyməti, dekorativliyin verilən göstəricisinə mənfi təsir edən əlamətlər nəzərə alınmaqla uyğun düzəliş əmsalının daxil edilməsi yolu ilə dəqiqləşdirilir. Dekorativliyin mənfi əlamətlərin siyahısı və təyin olunan göstəriciyə uyğun düzəliş əmsalı cədvəl 11-də verilmişdir.

Əgər nümunədə mənfi əlamətlər göstərilərsə düzəliş əmsalları bal qiymətinə daxil edilmir.

Cədvəl 10

Dekorativliyin əsas göstəricisi	Dekorativliyin əlamətləri (müsbət)	Əlamətin kateqoriyası	Əlamətin xarakteristikası	Balın qiyməti
Rəngi	Əlvanlıq	I	Xromatik	5
		II	Axromatik	2
	Dolğunluq cədvəl 7-yə görə	I	İntensiv dolğun (0,8-1,0)	6
		II	Orta dolğun (0,4-0,8)	4
		III	Zəif dolğun (0,1-0,4)	3
		IV	Qeyri-dolğun (0,1)	1
	İşıqlıq cədvəl 8-ə görə	I	Qara, ağ-boz, ağ	4
		II	Açıq-boz, orta-boz	2
		III	Tünd-boz, qara-boz	1
	Üstünlük təşkil edən əlvanlıq cədvəl 9-a görə	I	Nadir (yalnız seyrək)	6
II		Nisbətən az rast gəlinən	4	
III		sırası	2	

	Bircinslilik	I II	Bircinsli ton Qeyri-bircinsli ton	2(4) 4(2)
		Rənglərin uyğunluğu (bu əlamət xromatik sıra rənglər üçün istifadə olunur)	I II III	Çalar harmoniyası həddində rənglərin əlverişli uyğunluğu olan polixrom, şəkil olduğu halda əlvanlığın təzadına icazə verilir Əsas tondan harmonik kənara çıxması olan monoxrom Ümumi şəkil yaratmayan, rənglərin əlverişsiz uyğunluğu olan polixrom
Tekstur	Cədvəl 2-yə görə şəkil	I II III I II III	Laylı, tutqun, ümumi şəklin yaranmasına imkan verən harmonik yerləşmiş damarlar Şəkilsiz Şəkillə, kəsən damarlar şəklində, mərmərdə, mərmərlənmiş əhəngdaşında fonla qeyri-harmonik uyğunluq Mənzərə, ağacabənzər, bir neçə rəngdən tərtib edilmiş brekçiya-şəkili, şəkilsiz-bircinsli Güclü məsaməli müxtəlif əhəngdaşında qanuni yerləşmiş məsamələrlə, sementləşmiş maddə ilə yerinə yetirilən, kirəmit tikişi şəklində olan çatlar, damarla olan zolaqlı Ümumi fona nisbətən zidd olan əlavələr şəklində qeyri-düzgün	6 3 2 8 3 2

	Cədvəl 4-ə görə struktur	I	İri-dənəli rəngli qranitlər, labradoritlər, qabbro-noritlər, anartozitlər, xırdadənəli boz qranitlər, siyenitlər, dioritlər, qrano-dioritlər, kvarsitlər, qumdaşı, mərmərlər, mərmərləşmiş əhəngdaşı	4
		II	Orta və xırdadənəli rəngli qranitlər, labrodoritlər və qabbro, orta-və iridənəli boz qranit, siyenitlər, dioritlər, qranodioritlər, kvarsitlər, qumdaşı, mərmərlər, mərmərləşmiş əhəngdaşı	2
	İşıq keçirmə cədvəl 5-ə görə	I II III	10-20mm 5-10mm İşıq keçirməmə	3 2 1
Faktura	Cilalama cədvəl 1-ə görə	I	160 vahiddən yuxarı	5
		II	130-dan 100 vahidə qədər	3
		III	70-dən 130 vahidə qədər	2
		IV	< 70 vahid	1
Qeyd-bircinsliyin əlaməti üçün mörtərizədə göstərilən göstəricilər heykələ bənzər müxtəlif daşlara aid edilir.				

Cədvəl 10-a daxil olmayan dağ süxurları struktura və fiziki-mexaniki göstəricilərinə görə oxşar olan süxurlara aid edilir.

Düzəliş əmsalları daxil edildikdən sonra aşağıdakı düstura görə düzəlmiş bal qiymətlərinin cəmlənməsi yolu ilə alınan dekorativliyin son qiyməti $A_{\bar{A}}$ hesablanır

$$A_{\bar{A}} = (\Sigma \tilde{N}) \hat{E}_{\tilde{N}} + (\Sigma \hat{O}) \hat{E}_{\hat{O}} + \hat{O} \hat{E}_{\hat{O}} \quad (1)$$

haradakı $\Sigma \tilde{N}$ -rəngin əlamətinə görə dekorativliyin cəm qiyməti, ballarla;

$\Sigma \hat{O}$ -həmən, teksturaların əlamətinə görə, ballarla;

$\hat{E}_{\tilde{N}}$ -rəng əlamətinin düzəliş əmsalı;

$\hat{E}_{\hat{O}}$ -tekstura əlamətinin düzəliş əmsalı;

\hat{O} -faktura (cilalanma), balın əlamətinə görə dekorativliyin qiyməti;

$\hat{E}_{\hat{O}}$ -faktura (cilalanma) əlamətinin düzəliş əmsalı.

Əgər kəsrlə nəticə alınarsa, o balın tam rəqəminə qədər yuvarlaqlaşdırılır. Syuskyuyansaari yataqının qranitinin dekorativ qiymətinə misalı “Q” əlavəsində verilənləri misal gətirmək olar.

Dağ süxurunun dekorativliyinin sinfini müəyyən etmək üçün (1) düsturuna görə alınan dekorativliyin son orta hesabi qiyməti ГОСТ 9479-un 5.8 bəndində göstərilmiş üzlük daş materiallarının dekorativliyinin təsnifatı ilə müqayisə olunur və A_д qiymətindən asılı olaraq qiymətləndirilən daş bu yaxud digər sinfə aid edilir.

Cədvəl 11

Dekorativliyin göstəricisi	Təbii daşın növü	Mənfi əlamətlər	Düzəliş əmsalı
Rəng	Qırmızı qranitlər	Sarı çalar, boz və tünd ləkələr	0,8-0,9
	Boz qranitlər	Tünd-rəng mineralların müəyyən yerdə yığılması Sarı və boz çalarlar, əlvanlığın qeyri-bərabərliyi	0,8-0,9
	Qara labradoritlər	Qonur ləkələr, sarımtıl səffaflaşmış sahələr, az əlvanlıq və onun olmaması	0,7
	Boz labradoritlər	Əlvanlığın olmaması, Ağımtıl sahələr	0,7
	Qabbro	Boz çalarlar, əlvanlığın qeyri-bərabərliyi	0,7-0,8
	Ağ mərmər heykələ oxşar	Əlvanlığın qeyri-bərabərliyi, soyuq ton, damarlar	0,7-0,8
	Üzlük ağ mərmər	Əlvanlığın qeyri-bərabərliyi	0,8-0,9
	Boz mərmər	Sarı və boz çalarlar, şəklin düzxətli xarakteri	0,6-0,7
	Qara mərmər	Sarımtıl və ağımtıl sahələr	0,7-0,8
	Rəngli mərmər	Axromatik sahələrin olması ilə əsas tonun zəif dolğunluğu	0,8-0,9
	Əhəngdaşı	Rənglənmənin qeyri-bərabərliyi	0,7-0,8
Dolomit	Qanuna uyğun yerləşməyən məsamələrin olması, əlavələrin olması, boz və qonur çalarlar	0,6-0,8	

Tekstur	Qranitlər	Böyük məsafədən yaxşı görünən kəskin iri ləkə kimi şəkil (8-10m), kəskin düzxətli zolaq kimi şəkil	0,8-0,9
	Labradoritlər	Qeyri-bərabər və xırdadənəli struktur	0,9
	Qabbro	Qeyri-bərabər struktur	0,9
	Ağ mərmər	Xırda ləkə kimi şəkil, iridənəli struktur	0,8
	Rəngli, boz və qara mərmər Əhəngdaşı və dolomitlər	Xırdamiqyaslı şəkil, iridənəli struktur Xırda və iri ləkələr kimi şəkil, iridənəli struktur	0,8-0,9 0,7-0,8
Faktura	Qranitlər, labradoritlər, qabbro	Cilalanmadan sonra “Şaqren” səth, çox yüksək olmayan cilalanma Cilalanmayan sahələrin olması	0,8-0,9
	Mərmərlər		0,8

6.3 Dağ süxurunun sıxlığının və məsaməliyinin təyini

Dağ süxurunun sıxlığı orta və həqiqi sıxlığın parametrlərilə xarakterizə olunur.

Orta sıxlıq məsaməli dağ süxuru nümunəsinin həcm vahidinin kütləsinin ölçülməsi yolu ilə təyin edilir.

Həqiqi sıxlıq xırdalanmış və qurumuş məsaməsiz süxurun həcm vahidinin ölçülməsi yolu ilə təyin edilir.

Məsaməlik orta və həqiqi sıxlığın qabaqcadan müəyyən olunmuş qiymətləri əsasında hesablama yolu ilə təyin edilir.

Sıxlıq eyni dağ süxurlarının beş nümunəsində aşağıdakı ardıcılıqla təyin olunur:

- Sıra nömrəsi verilməklə, hər seçilən nümunə nişanlanır;
- Hər nişanlanmış nümunənin orta sıxlığı təyin olunur və dağ süxurunun orta sıxlığının orta hesabi qiyməti hesablanır;
- Hər nişanlanmış nümunənin həqiqi sıxlığı təyin olunur və dağ süxurunun həqiqi sıxlığının orta hesabi qiyməti hesablanır.

6.3.1 Orta sıxlığın təyini

6.3.1.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

Stolüstü siferblatlı tərəzi FOCT 29329 yaxud laboratoriya tərəzisi FOCT 24104-ə görə

Quruducu şkaf

Metal şotka

6.3.1.2 Sınağa hazırlıq qaydası

Orta sıxlıq kub yaxud silindr formalı beş nümunədə təyin olunur. Hər nümunə zəif hissəciklərdən, tozdan şotka ilə təmizlənir və sabit kütləyə qədər qurudulur

6.3.1.3 Sınağın aparılma qaydası

Sabit kütləyə qədər qurudulmuş nümunə çəkilir, ölçülür və onun həcmi təyin olunur.

6.3.1.4 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Orta sıxlıq ρ_0 , q/sm³, düstura görə hesablanır

$$\rho_0 = \frac{m}{V} \quad (2)$$

burada m -nümunənin kütləsi, q;

V -nümunənin həcmi, sm³;

Dağ süxurunun orta sıxlığı beş nümunənin orta sıxlığının təyin olunmuş nəticələrinin orta hesabi qiyməti kimi hesablanır.

6.3.2 Həqiqi sıxlığın təyininin piknometrik üsulu

6.3.2.1 Nəzarət vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

Tutumu 100ml olan piknometr ГOCT 22524-ə görə.

Stolüstü siferblatlı tərəzi ГOCT 29329 yaxud laboratoriya tərəzisi ГOCT 24104-ə görə.

Çəkilmək üçün stəkan ГOCT 25336 yaxud çini kasa ГOCT 9147-yə görə.

Çuqun yaxud çini həvəngdəstə.

Eksikator ГOCT 25336-ya görə.

Qatı sulfat turşusu ГOCT 2184-ə görə.

Susuz xlorlu kalsium (kalsium-xlorid) ГOCT 450-yə görə.

Quruducu şkaf.

Qum vannası yaxud buxar qazanı.

Çənəli laboratoriya daşdoğrayan (xırdalanma) maşını ДЛШЦ 60x150 (ДЛШЦ 80x150) yaxud laboratoriya dəyirmanı.

dəyirmanı

Metal şotka.

Ələk № 0125 ГOCT 6613-ə görə.

6.3.2.2 Sınağa hazırlıq qaydası

Sınaq üçün orta sıxlığı təyin olunan nümunələrdən istifadə olunur. Hər nişanlanmış nümunə tozdan şotka ilə təmizlənir, 5mm iriliyə qədər xırdalanır, qarışdırılır və alınan nümunə kvartlaşma yolu ilə 150qr-a qədər azaldılır. Sonra bu nümunə yenidən 1,25mm-dən az iriliyə qədər xırdalanır, qarışdırılır və 30qr-a qədər azaldılır. Bu yolla hazırlanan nümunə çini həvəngdəstədə ovuntuya qədər xırdalanır, çəkmək üçün stəkana yaxud çini kasaya tökülür, sabit kütləyə qədər

qurudulur və qatı sulfat turşusu yaxud susuz kalsium-xloridin üzərində otaq temperaturunda soyudulur, bundan sonra hər biri kütləsi 10qr olan iki nümunə çəkilir.

6.3.2.3 Sınağın aparılma qaydası

Hər nümunə təmiz quru piknometrə tökülür və distillə edilmiş su o miqdarda əlavə edilir ki, piknometr öz həcmnin yarısından çox olmayaraq doldurulmalıdır. Piknometr bir qədər az əyilmiş vəziyyətdə qum yaxud su buxar qazanına qoyulur və havanın qabarcıqlarını çıxartmaq üçün onun işindəki 15-20dəq qaynadılır. Havanın qabarcıqları piknometrdən vakuum altında eksikatora saxlamaq yolu ilə də çıxarılır. Piknometrin havası çıxarıldıqdan sonra silinir, otaq temperaturuna qədər soyudulur, distillə edilmiş su nişana qədər əlavə edilir və çəkilir (m_2). İçindəkilərdən piknometr azad edilir, yuyulur, otaq temperaturunda distillə suyu ilə nişana qədər doldurulur və yenidən çəkilir (m_1).

6.3.2.4 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Həqiqi sıxlıq “ ρ ”, q/sm³, düstura görə hesablanır

$$\rho = \frac{m\rho_{su}}{m + m_1 - m_2} \quad (3)$$

burada m -sabit çəkiyə qədər qurudulmuş ovuntunun nümunə kütləsi;

ρ_{su} -suyun həqiqi sıxlığı, 1q/sm³-a bərabər;

m_1 -distillə suyu ilə piknometrin kütləsi, q;

m_2 -havanın qabarcıqları çıxarıldıqdan sonra nümunə və distillə edilmiş su ilə piknometrin kütləsi, q.

Nəticə kimi beş paralel sınağın orta hesabi qiyməti götürülür.

6.3.3 Həqiqi sıxlığın təyininin sürətli üsulu

6.3.3.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

Le-Şatelye cihazı (şəkil 1)

Stolüstü siferblatlı tərəzi GOCT 29329 yaxud laboratoriya tərəzisi GOCT 24104-ə görə.

Çini kasa GOCT 9147 yaxud çəkmək üçün stəkan GOCT 25336-ya görə.

Eksikator GOCT 25336-ya görə.

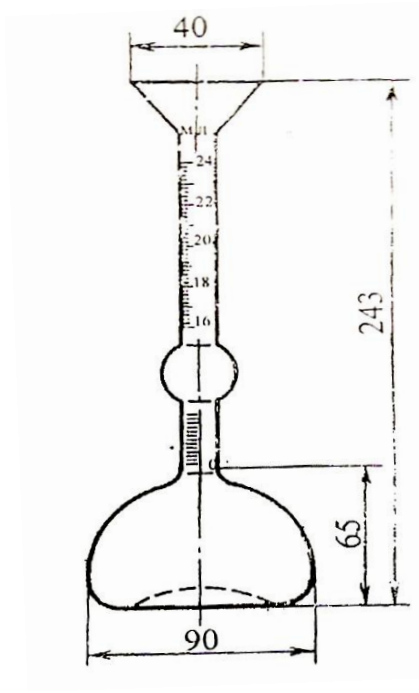
Quruducu şkaf

Sulfat turşusu GOCT 2184-ə görə.

Susuz xlorlu kalsium (kalsium-xlorid) GOCT 450-yə görə.

Deşiklərinin ölçüsü 5mm olan ələk GOCT 6613-ə görə.

Metal şotka

Şəkil 1 – Le-Şatelye cihazı

6.3.3.2 Sınağa hazırlıq qaydası

6.3.2.2-yə görə nümunə hazırlanır.

Hazırlanmış nümunə çəkilmək üçün stəkana yaxud çini kasaya tökülür, sabit kütləyə qədər qurudulur və eksikatora qatı sulfat turşusu yaxud susuz kalsiyum-xlorid üzərində otaq temperaturuna qədər soyudulur.

Bundan sonra hərəsi 50 q olmaqla (m) iki nümunə çəkilir.

6.3.3.3 Sınağın aparılma qaydası

Cihaz aşağı sıfır işarəsinə qədər su ilə doldurulur, suyun səviyyəsi aşağı meniskə görə təyin edilir.

Hər nümunə cihazın qıfından kiçik bərabər porsiyalarla o vaxta qədər tökülür ki, cihazda aşağı menisklə təyin olunan mayenin səviyyəsi 20ml bölgü xəttinə qədər qalxmasın.

Havanın qabarcıqlarını çıxartmaq üçün cihaz bir neçə dəfə şaquli oxu ətrafında fırladılır.

Cihaza daxil olan nümunənin qalığı 0,01q (m_1) qədər xəta ilə çəkilir.

6.3.3.4 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Həqiqi sıxlıq ρ , q/sm³, düstura görə hesablanır

$$\rho = \frac{m - m_1}{V} \quad (4)$$

burada m -quru nümunənin kütləsi, q;

m_1 -qalığın kütləsi, q;

V -ovuntu ilə çıxarılmış suyun həcmi, sm³.

Nəticə kimi beş paralel sınağın orta hesabi qiyməti götürülür.

6.3.4 Məsaməliyin təyini

Dağ süxurunun məsaməliliyi həqiqi və orta sıxlığın qabaqcadan müəyyən olunmuş qiyməti əsasında təyin olunur.

V_{mas} % məsaməlilik düstura görə hesablanır

$$V_{mas} = \left(1 - \frac{\rho_0}{\rho}\right) 100 \quad (5)$$

burada ρ_0 -dağ süxurunun orta sıxlığı, q/sm³;

ρ -dağ süxurunun həqiqi sıxlığı, q/sm³.

6.4 Dağ süxurunun suhopdurmasının təyini

Suhopdurma dağ süxurunun su ilə təyin doymuş halda və quruduqdan sonra nümunələrin kütləsinin müqayisəsi yolu ilə təyin olunur.

6.4.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

Stolüstü siferblatlı tərəzi ГОСТ 29329-a görə.

Quruducu şkaf.

Nümunələrin su ilə doyması üçün qab.

Metal şotka.

6.4.2 Sınağa hazırlıq qaydası və sınağın aparılması

Dağ süxurunun suhopdurması yan tərəfi 40-50mm olan kub yaxud diametri və hündürlüyü 40-50mm olan silindr formalı beş nümunədə təyin olunur. Nümunələr metal şotka ilə zəif hissəciklərdən və tozdan təmizlənir və sabit kütləyə gədər qurudulur.

Nümunələr otaq temperaturuna qədər tam soyuyandan sonra çəkilir.

Nümunələr temperaturu $(20 \pm 5)^{\circ}\text{C}$ olan su ilə dolu qaba bir cərgə ilə qoyulmalıdır ki, qabda suyun səviyyəsi nümunələrdən 20mm hündür olsun. Nümunələr 48 saat müddətində suda saxlanılır, qabdan çıxarılır, yumşaq parça ilə nəm səthdən götürülür və çəkilir. Tərəzinin kəməsinə nümunələrin məsaməsindən axan suyun kütləsi, nümunənin su ilə doymuş kütləsinə daxil edilir.

6.4.3 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Suhopma W_{suhop} kütləyə görə %-lə, düstura görə hesablanır

$$W_{suhop} = \frac{m_1 - m}{m} 100 \quad (6)$$

burada m_1 -su ilə doymuş halda nümunənin kütləsi, kq;

m -quru halda nümunənin kütləsi, kq.

Suhopmanın qiyməti dağ süxurunun beş nümunəsinin suhopdurmasının təyininin orta hesabi qiyməti kimi hesablanır.

6.5 Dağ süxurunun su ilə doymuş halda sıxılma zamanı möhkəmlik həddinin və möhkəmliyin azalmasının təyini

Üsulun mahiyyəti quru və su ilə doymuş halda dağ süxurundan kub yaxud silindrik formalı nümunənin təciklərinə düşən maksimum dağıdıcı qüvvənin ölçülməsindən ibarətdir.

Nümunələrin sıxılması zamanı quru və su ilə doymuş halda möhkəmliyin azalması möhkəmlik həddləri arasındakı fərqlə xarakterizə olunur

6.5.1 Nəzarət vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

100-dən 500kN-a qədər gücü olan FOCT 28840 yaxud FOCT 9753-ə görə gücün nizamlı sürətdə verilən və 2%-dən çox olmayan ölçmə xətasına malik hidravlik pres.

Dağ süxurlarından nümunələrin qazılması üçün FOCT 1222 yaxud FOCT 11108-ə görə sərt ərintidən olmaqla analogi tip yaxudalmaz koronkadan dəlikaçan dəzgah.

Nümunələrin hazırlanması üçün FOCT 10110 yaxud FOCT 16115-ə görə diametri 250mm-dən az olmayan kəsilmüşalmaz dairələrlə təmin olunmuş daşkəsən maşın.

FOCT 10905-ə görə yoxlama tavası yaxud FOCT 10197-yə görə saat tipli indikatorla yaxud FOCT 9696-ya görə çoxdövrü indikatorla C-III tipli dayaq.

Ştangenpərgar FOCT 166-ya görə.

Yoxlama günyəsi FOCT 3749-a görə.

Quruducu şkaf.

Nümunənin su ilə doyması üçün qab.

Şlifdənə (şlif ovuntusu) 12 və 8 FOCT 3647-yə görə.

Şotka.

6.5.2 Sınağa hazırlıq qaydası

Geoloji-kəşfiyyat zamanı seçilən və kern yaxud ştuf kimi təqdim olunan, dağ süxurunun nümunəsindən dəlikaçan yaxud daşkəsən maşının köməyilə diametri və hündürlüyü 40-50 mm silindr yaxud yan tərəfi 40-50mm olan kub formasında beş nümunə hazırlanır. Laylarla ifadə edilmiş dağ süxurları üçün on nümunə hazırlanır.

Əgər kernlərin xarici zədələnmələri yoxdursa, süxurun bu layının kəşfiyyat qazılması prosesində alınan, diametri 40-dan 110mm-ə qədər və hündürlüyü diametrə bərabər olan kernlərin sınağının aparılmasına yol verilir.

Nümunələrin hündürlüyünün diametrə nisbəti 0,9-dan 1,1-ə qədər olmasına yol verilir.

Silindr-nümunələrinin baş səthi və kub-nümunələrinin tilləri cilalanma ovuntusunun köməyilə işlənir. Cilalandıqdan sonra kub-nümunənin dörd küncündən yaxud nümunə-silindrin qarşılıqlı perpendikulyar diametrinin dörd nöqtəsindən ölçülən müstəvilikdən kənara çıxma 0,1mm-dən çox olmamalıdır. Müstəvilikdən kənara çıxma sınaq zamanı presin tavası ilə kontaktda olan nümunənin iki əks tərəfində təyin olunur. Yük tətbiq edilən tərəflərin paralelliyi diametral yerləşmiş nümunə-silindr yaxud nümunə-kubun yan tərəfini əmələ gətirən dörd ölçülməyə görə indikatorla təyin edilir. Paralellikdən kənara çıxma $\pm 0,02$ mm-dən çox olmamalıdır.

Laylarla ifadə edilmiş dağ süxurları üçün sıxılma aparılan istiqamətdə nümunələrin oxu yerləşməlidir: beş nümunə laylara perpendikulyar, o biri beş laylara paralel.

Nümunələr oxla süxurun laylarına perpendikulyar markalanmalıdır.

Nümunənin sınaqları quru və su ilə doymuş halda aparılır.

Möhkəmliyin təyin edilməsindən əvvəl nümunələr sabit kütləyə qədər qurudulur və ölçülür. Ölçmənin nəticələri jurnala yazılır.

Su ilə doymuş vəziyyətdə sıxılma zamanı möhkəmlik həddini təyin etmək üçün nümunələr $(20 \pm 5)^{\circ}\text{C}$ temperaturda su olan qaba qoyulur. Qabda suyun səthi nümunələrin üst qatından 20mm-dən az olmamalıdır. Nümunələr 48 saat ərzində saxlanılır, sonra qabdan çıxarılır, nəm yumşaq əski ilə nəmi silinir və presdə sınaq aparılır. Nümunələrin çatı, o cümlədən üzərində tükələri olmamalıdır.

6.5.3 Sınağın aparılma qaydası

Nümunə aşağı dayaq tavanının mərkəzilə nümunənin oxunu uyğunlaşdırmaqla mərkəzə qoyulur və nümunənin bütün baş səthinə sıx yapışdırılmış presin yuxarı tavanı ilə sıxılır.

Sınaq zamanı nümunəyə yük fasiləsiz artmalıdır və bu saniyədə 0,3-dən 0,5MPa

(3-dən 5kq/s m^2) bərabər sürətlə olmalıdır.

Dağıdıcı yükün qiyməti presin artırdığı maksimum qüvvənin 20-dən 80%-i təşkil etməlidir. Dağıdıcı yükün maksimum qiyməti yazılır.

6.5.4 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Sıxılma zamanı möhkəmlik həddi R_{SIX} , MPa (kq/s m^2) düstura görə 1MPa dəqiqliklə hesablanır

$$R_{SIX} = \frac{P}{F} \quad (7)$$

burada P -dağıdıcı yük, N (kq)

F -nümunənin en kəşik sahəsi, sm 2 .

Sıxılma zamanı möhkəmlik həddi beş nümunənin sınağının nəticələrinin orta hesabı qiyməti kimi hesablanır. Laylarla ifadə edilmiş dağ süxurunun nümunələri üçün ayrılıqda laylar boyu və ona perpendikulyar sınaq zamanı alınan nəticələr yazılır.

6.5.5 Su ilə doymuş halda dağ süxurunun möhkəmliyinin azalması ΔR , %, düstura görə hesablanır

$$\Delta R = \frac{R_{SIX} - R'_{SIX}}{R_{SIX}} 100 \quad (8)$$

burada R_{SIX} -sabit kütləyə qədər qurudulmuş nümunələrin orta möhkəmliyi MPa (kq/s m^2);

R'_{SIX} -su ilə doymuş nümunənin orta möhkəmliyi, MPa (kq/s m^2).

6.6 Dağ süxurunun əyilmə zamanı dartılmaya möhkəmlik həddinin təyini

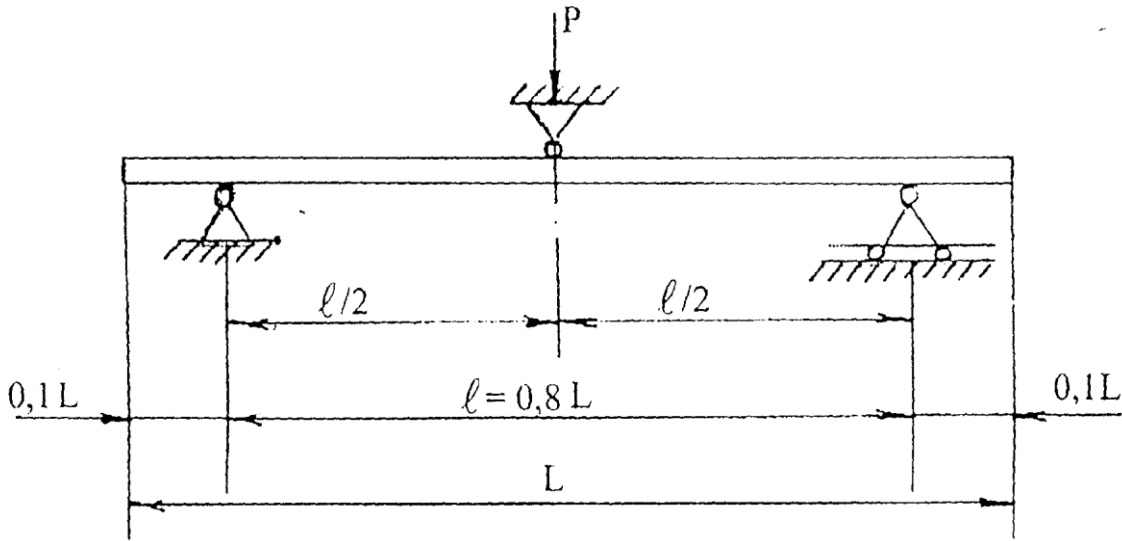
Üsulun mahiyyəti iki daıağ cəzərində guurulmuş nımunəyə kurya şarņırı vasiťasılya vertykal verilyan maksimum daėıdıđı guvvyanın kılçıllımasındyan ıbarətdır.

6.6.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar 6.5.1-ə görə görə aşağıdakı əlavələrlə:

Bərk və orta möhkəmlikli süxurun sınađı üçün olan qurđu L uzunluqlı nümunəni simmetrik yerləşdirən iki dayaqdan ıbarətdır. Dayaqlardan biri nümunənin yalnız fırlanmasını təmin edən hərəkətsiz-oynaqlı, ikincisi-əyilmə müstəvisində onun fırlanması və onun qarışmasını təmin edən hərəkətli-oynaqlıdan ıbarətdır. Hərəkətli-oynaqlı dayađı köndələn dayaq və lövhə arasında qurulmuş silindrik təkərli mexanizm şəklində verilmişdir. Hərəkətsiz-oynaqlı dayađı isə yumru səthli dayaq yastıqları arasında qurulmuş kürə şəklində verilmişdir.

Sınaq maşınının gücü şəkil 2-də verilən sxemə görə kürəvari oynaqdan prizma-nümunəsinin orta aşırımına verilir.

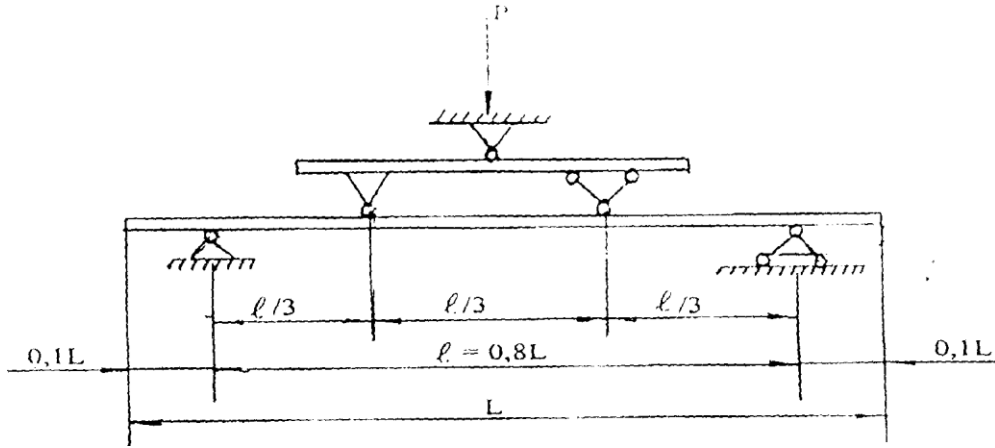

Şəkil 2

Aşağımöhkəmlikli süxurun sınađı üçün qurđu nümunə yerləşdirilən iki dayaqdan ıbarətdır. Dayaqdan biri hərəkətsiz-oynaqlı, o biri - hərəkətli-oynaqlıdır. Sınaq maşınının nümunəyə gücü biraşırımlı tir şəklində yerinə yetirilən bölünmə köndələn tirinə kürəvari oynaqlı vasitəsilə verilir. Köndələn tirin uzunluđu nümunənin uzunluđunun yarısından az olmamalıdır.

Köndələn tirdən nümunəyə yük hərəkətli-oynaqlı və hərəkətsiz-oynaqlı vasitəsilə verilir. Yük altında əyilməsi zamanı onun aşırımının 1/500 çox olmamalıdır. Sınaq maşınından yük tirə kürəvari oynaq vasitəsilə onun aşırımının ortasına verilir. Kürəvari oynaq kimi sınaq maşının yuxarı oynađı istifadə oluna bilər (şəkil 3).

Şəkil 3-də göstərilən sxemə görə bərk və orta möhkəmlikli süxurun sınağının aparılmasına yol verilir.

Şəkil 3

6.6.2 Sınağa hazırlıq qaydası

Dağ süxurundan seçilən ştuflardan daşkəsən maşının köməyi ilə 50x50x250mm-dən az olmayan ölçüdə beş prizma-nümunə hazırlanır. Laylarla ifadə edilmiş dağ süxurları üçün on prizma-nümunə hazırlanır, beşinin uzun oxu paralel, o biri beş prizma-laylara perpendikulyar olmalıdır.

Nümunənin kənarı süxurun laylarına perpendikulyar oxla nişanlanmalıdır.

Prizma-nümunənin səthi cilalayıcı ovuntunun köməyi ilə işlənir. Cilalanmadan sonra tillərinin müstəvilik və perpendikulyarlıqdan kənara çıxmaları təyin olunur. Müstəvilikdən çıxma dörd künc nöqtələri və diaqonalların kəsişmə nöqtəsinin ölçülməsindən alınan nəticələrin ən böyüyənə görə götürülür. Müstəvilikdən kənara çıxma 0,02mm-dən çox olmamalıdır. Prizma-nümunələrin dayaq tillərinin perpendikulyarlıqdan kənara çıxması bir-birinə nisbətən 90⁰-də qarışmış hər baş səthin dörd nöqtəsində yoxlama günyə ilə təyin olunur.

Sınaqdan qabaq nümunələrin xətti ölçüləri ölçülür və nəticələr jurnala yazılır.

Nümunələrin sınağı həm quru, həm də su ilə doymuş halda aparılır. Nümunələrin doyması 6.5.2 bəndinə görə aparılır.

6.6.3 Sınağın aparılma qaydası

Nümunələr dayağa yerləşdirilir (çəkil 2 və 3) və yük nümunə dağılana qədər verilir.

Yükün artırılma sürəti saniyədə 0,3-0,5MPa həddində sabit olmalıdır. Dağıdıcı yükün qiyməti presin artırdığı maksimum qüvvənin 20-80% həddində olmalıdır.

6.6.4 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Nümunənin əyilmə zamanı gərilmədə möhkəmlik həddi R_{ay} 1MPa, möhkəmlik həddi 10MPa-dan az olduqda isə 0,1MPa-ya qədər dəqiqliklə düsturlara görə hesablanır:

sınaq şəkil 2-nin sxeminə görə aparıldıqda

$$R_{ay} = \frac{3Pl}{2bh^2} \quad (9)$$

sınaq şəkil 3-ün sxeminə görə aparıldıqda

$$R_{ay} = \frac{Pl}{bh^2} \quad (10)$$

haradakı P -nümunənin dağılması zamanı maksimum yük, N(kq);

l -dayaqlar arasındakı məsafə, mm;

b -nümunənin eni, mm;

h -nümunənin hündürlüyü, mm.

Əyilmə zamanı dartılmada möhkəmlik həddi beş nümunənin nəticələrinin orta hesabı qiyməti kimi hesablanır, bu zaman sınaq barədə hesabatda alınan nəticələrin ən kiçik və ən böyük qiyməti göstərilir.

Laylarla ifadə edilmiş dağ süxuru nümunələri üçün laylar boyu və ona perpendikulyar aparılan sınaq zamanı alınan nəticələr ayrılıqda yazılır.

6.7 Zərbənin təsirinə qarşı dağ süxurunun müqavimətinin təyini

Üsulun mahiyyəti yükün düşməsinin minimum hündürlüyünün təyininə əsaslanır, bu zaman nümunədə çat əmələ gəlir yaxud nümunə dağılır.

6.7.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

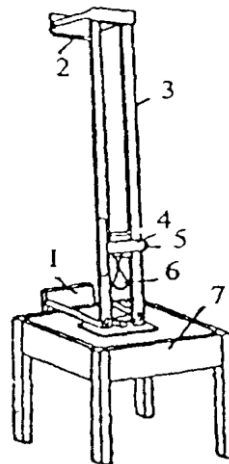
Pedj, Martens yaxud şəkil 4-də göstərilən analogi tipli kapyor, $(30 \pm 0,5)$ mm diametri yarımkürə ilə qutaran, kütləsi (1000 ± 5) qr çəki daşlı.

Bərkliyi (60 ± 5) HRC keyfiyyətli karbonlu yaxud xəlitəli poladdan hazırlanmış ağırlıq daşının toxac qulpu (yarımkürə)

Ölçüləri $400 \times 400 \times 100$ mm-dən az olmayan yeşik.

İrilik modulu 1,5-dən 2,0-yə qədər olan təbii qum ГОСТ 8736-ya görə.

ЛИ-3-10^x lupası, ГОСТ 25706-ya görə.

1 və 2- pəncələr, 3- gövdə, 4- eninə planka, 5- tıxac, 6- tıxac qulpu, 7- yeşik
Şəkil 4 – Zərbənin təsirinin sınağı üçün kapyor.

6.7.2 Sınağa hazırlıq qaydası və sınağın aparılması

Dağ süxurundan 200x200x30mm ölçülü dörd nümunə hazırlanır. Nümunələr müəyyən edilir və onun həndəsi mərkəzi qeyd olunur. Nümunələrin faktura səthi mişarlanmış olmalıdır. Quru-hava şəraitində (təbii nəmlik şəraitində) nümunələr qalınlığı 100mm-dən az olmayan hamarlanmış qum təbəqəsinin üzərinə yeşiyin mərkəzinə yığılır. Sonra nümunənin həndəsi mərkəzinə düşən ağırlıq daşının zərbələrinin verilməsinə başlayırlar. İlk zərbə 15sm hündürlükdən verilir, hər sonrakı zərbə ağırlıq daşını ardıcıl olaraq 5sm qaldırmaqla verilir. Hər zərbədən sonra nümunələrə baxılır. Sınaq o vaxta qədər aparılır ki, nümunədə görünən çatlar əmələ gəlir yaxud nümunə dağılır. Sınağın aparılması zamanı nəzarət etmək lazımdır ki, sərilməmiş qumun səthi hamarlanmış olsun.

6.7.3 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Dağ süxurunun zərbənin təsirinə müqavimət göstəricisi kimi ağırlıq daşının artırılması zamanı hündürlük santimetrlə minimum qəbul edilir, bu zaman nümunədə çatlar əmələ gəlir yaxud onun dağılması baş verir.

Dağ süxurunun zərbə təsirinə müqaviməti dörd nümunənin sınağının nəticələrinin orta hesabı qiyməti kimi hesablanır.

6.8 Dağ süxurunun sürtülməsinin təyini

Üsulun mahiyyəti 1000m-dən az olmayaraq sürtülmə yolunu keçən dağ süxuru nümunəsinin kütlə yaxud həcm itkisinin təyinindən ibarətdir.

6.8.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

Sürtülmə dairəsi ЛКИ-3 (şəkil 5) yaxud analoji laboratoriya tərəzisi ГОСТ 24104-ə görə.

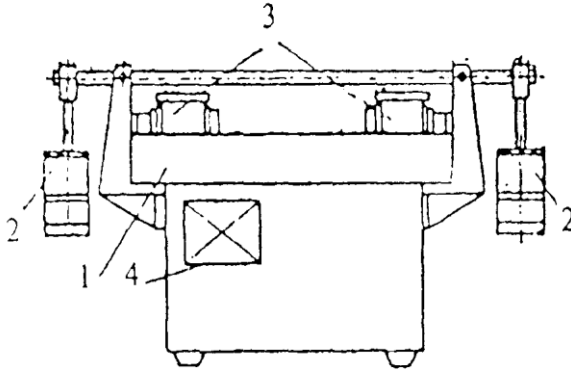
Ştangenpərgar ГОСТ 166-ya görə.

Şotka.

Ölçülü metal xətkəş ГОСТ 427-yə görə.

Şlifdənə 63C yaxud 64C yaşıl markalı silisium karbit yaxud 55C və 54C qara markalı silisium karbit.

Sürtülmə dairəsi Şoruya görə bərkliyi 30-50 (185-215kN/sm²) boz çuqundan hazırlanmış, horizontal müstəvidə fırlanan, çıxarıla bilən sürtülmə diski olmalıdır. Sürtülmə diskinin səthində çuxur və eni 5mm-dən və dərinliyi 5mm-dən çox olmayan icazə verilmir. Qüvvə altında sürtülmə diskinin fırlanma sürəti (30±1) dövr/dəq olmalıdır. Sürtülmə dairəsi nümunələrin sərbəst qurulması (şaquli müstəvidə) və onun şaquli yüklənməsi üçün qurğu ilə, həmçinin hər 30 m sürtülmə yolundan bir avtomatik sönə bilən dövrlərin hesablayıcısı ilə təmin edilməlidir.

1- sürtülmə dairəsi; 2- yükləmə qurğusu; 3- sınaqdan keçirilən nümunələr;
4- dövrlərin hesablayıcısı.

Şəkil 5– JKI-3 tipli sürtülmə dairəsi

6.8.2 Sınağa hazırlıq qaydası və sınağın aparılması

Dağ süxurunun nümunəsindən 6.5.2-y görə beş nümunə hazırlanır. Srtlmy nümunənin bir tərəfi (dayaq) məruz qalır. 6.6.2-y görə təyin olunan dayaq tərəfinin müstəvilikdən kənara çıxması 0,05mm-dən çox olmamalıdır.

Betondan yaxud başqa dağ süxurundan hazırlanan kub yaxud silindrlrdn istifadə etməyə yol verilir, onların üzərinə dağ süxurunun yeyilmkliy görə sınaq olunan qalınlığı 40-dan 20 mm- qədər olan tavalar yapışdırılır. Bu zaman nümunələrin ölçüsü 6.5.2-y uyğn olmalıdır, yapışdırılmış tavaçanın səthinin müstəvilikdən kənara çıxması 0,05mm-dən çox olmamalıdır.

Nümunələr quru-hava vəziyyətində sınanır. Zəruri hallarda nümunələrin su ilə doymuş halda sınanmasına yol verilir.

Sınaqdan qabaq nümunələr şotka ilə zəif hissəciklərdən v tozdan təmizlənir. 0,1qr qədər dəqiqliklə çəkilir v nümunənin dayaq kənarının xətti ölçüləri 0,1mm- qədər dəqiqliklə ölçülür.

Nümunələr sürtülmə dairəsinin xüsusi yuvalarına quraşdırılır. Quraşdırdıqdan sonra nümunənin şaquli müstəvinin yuvalarında sərbəst yerdəyişmə imkanı yoxlanılır.

Sürtülmə dairəsinə bərabər ölçüdə lay-lay kütləsi (20 ± 1) qr olan şlifdnnin birinci payı tökülür. Şlifdnnin miqdarının hesablanması ondan götürülür ki, srtlmnin mmi yolu 1000m- bərabərdir, bu zaman hər 30m srtlmnin yoluna şlifdnnin yeni payı tökülür.

Su ilə doymuş nümunələrdə sürtülmə dairəsində sınaq zamanı sürtülmə dairəsinin səthi abrazivin birinci payı çəkildikdən sonra nmn ilə silinir, hər 20qr abraziv 15ml su ilə bərabər nmlndirilir.

JKI-3 sürtünmə dairəsində eyni vaxtda iki nümunə sınanır.

Nümunə qoyulduqdan v abraziv sürtünmə dairəsinə çəkildikdən sonra dairənin ötürücüsü qoşulur və 294N (30kq) bərabər şaquli qüvvə altında sürtünmə aparılır. Nümunələrin keçdiyi (28 dövr JKI-3 dairəsində) sürtünmə yolunun hər 30m-dən sürtünmə dairəsi saxlanılır. Dairdn şotka ilə abraziv materialın qalığı silinir v yenidən ötürücü daxil edilir. mliyyat 17 dəfə təkrarlanır, bu isə sınağın bir dvrn uyğn gəlir (sürtülmə yolu 510m). Sınağın cəmi iki tsikli aparılır, bu

isə sürtünmə yolunun 1000m-ni təşkil edir. Sınağın iki dövründən sonra nümunələr quru parça ilə silinir və çəkilir. Su ilə doymuş nümunələr hər dövrdən sonra 30 dəq. suya yerləşdirilir, sonra suyun artığı nəm parça ilə çıxarılır və çəkilir.

6.8.3 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Sürtülmə R_{surt} q/sm, $0,1q/sm^2$ xəta ilə (11) düsturuna və 0,1mm-ə qədər dəqiqliklə (12) düsturuna görə hesablanır

$$R_{surt} = \frac{m - m_1}{S} \quad (11)$$

$$R_{surt} = \frac{(m - m_1)10}{\rho_0 S} \quad (12)$$

burada m -sınağa qədər nümunənin kütləsi, q;

m_1 -sınaqdan sonra nümunənin kütləsi, q;

S -nümunənin dayaq tərəfinin sahəsi, sm^2 ;

ρ_0 -nümunənin orta sıxlığı, q/sm^3 .

Nəticə kimi beş paralel sınağın nəticələrinin orta hesabi qiyməti qəbul edilir.

6.9 Dağ süxurunun mikrobərkliyinin təyini

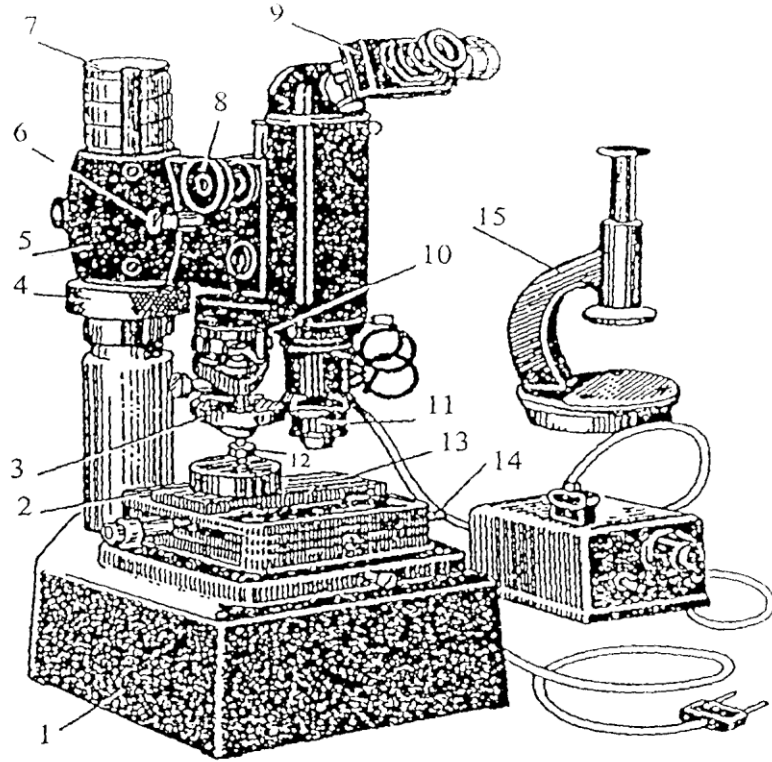
Üsulun mahiyyəti Knoopun metoduna görə almaz piramidadan ləpirin diaqonalının uzunluğuna görə dağ süxurunun bərkliyinin təyininindən ibarətdir.

6.9.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

ПМТ-3 tipli mikroskop-mikrotverdometr (şəkil 6) yaxud başqa mikrotverdometr, ucunun bucağı 136° olan almaz piramidaya $(1 \pm 0,05) H$ $[(100 \pm 5)q]$ yükləməsi zamanı sınağın aparılmasına imkan verən ucunun bucağı 136° olan rombabənzər almaz piramida şəklində işlək ucluqlu tverdometr (şəkil 7)

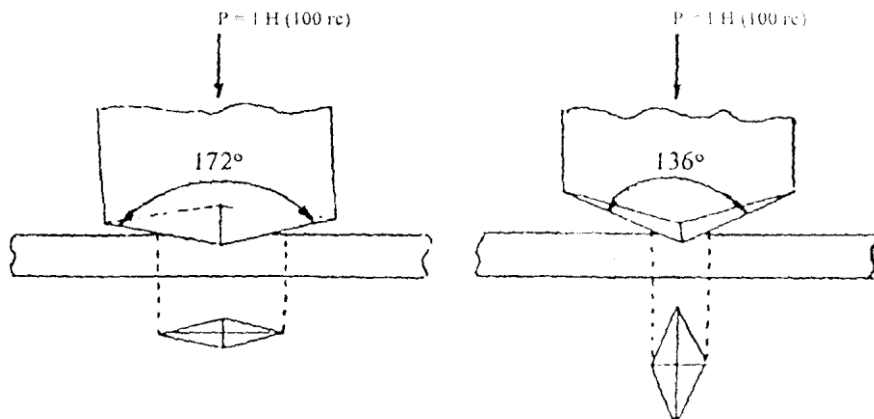
Yapışdırıcı təbəqəli polimer lent yaxud plastilin.

Saniyəölçən.

1- cihazın əsası; 2- əşya masası; 3- xırda çəki daşları; 4- dinişli kronşteynin yerdəyişməsi üçün qayka; 5- kronşteynin dinişi; 6- mikrometrik hərəkətin ikiqulaqlı qaykası; 7- kolonna; 8- kobud hərəkətin ikiqulaqlı qaykası; 9- vintvari okulyar mikrometr; 10- arretirin qulpu; 11- obyektiv; 12- almaz ucluqlu çərçivə; 13- tədqiq olunan nümunənin bərkidilməsi üçün lövhə; 14- masanın döndərilməsi üçün qulp; 15- əl presi.

Şəkil 6– Mikrobərqliyin təyini üçün PIMT-3 cihazının ümumi görünüşü

Şəkil 7– Bərklikölçənin (piramida) almaz ucluğu

6.9.2 Sınağın hazırlıq qaydası və sınağın aparılması

Daşkəsən maşının köməyilə dağ süxurunun seçilmiş ştuflarından 120x50x10mm ölçülü dörd nümunə hazırlanır. Nümunənin üz səthinin fakturası cilalanmış yaxud cilalanmamış dağ nümunələri üçün hamar, nümunələrin tərəfləri isə paralel olmalıdır. Tərəfin səthinin müstəvilikdən kənara çıxması 0,05mm-dən çox olmamalıdır.

Nümunə lövhəyə qoyulur və yapışdırıcı təbəqəli lent yaxud plastilinlə elə bərkidilir ki, nümunənin sınılan səthi işçi masanın müstəvisinə paralel yerləşir. Nümunə olan lövhə masaya yerləşdirilir və mikroskopun köməyilə ləpirin çəkilməsi üçün yer seçilir. Tutacağın köməyilə şaquli ox ətrafında masa 180⁰ döndərilir, nümunə almaz piramidanın ucu altında seçilmiş yerə gətirilir və o nümunəyə yeridilir. Piramidaya təzyiq (100+5)q kütləli yüklə olunur. Yüklə altında saxlama müddəti 5-dən 10san-yə qədər olmalıdır. Yüklü almaz ucluq (piramida) əvvəlki vəziyyətinə qaytarılır. Nümunə diaqonalın uzunluğunu ölçmək üçün mikroskopa qarşı yerləşdirilir. Ləpiri çarpaza uyğunlaşdırmaqla, ləpirin diaqonalının uzunluğu ölçülür. Hər nümunədə tərəfin uzunluğuna paralel iki xəttə görə on dəfə ölçmə aparılır. Xəttlər arasında və nümunənin qırağından birinci nöqtə arasındakı məsafə-20 mm, qonşu nöqtələr arasında-10mm olmalıdır.

Verilən nümunədə ölçmənin nəticəsi kimi ləpirin maksimum diaqonalının uzunluğu qəbul edilir.

Mikrobərklik H , kq/mm², düstura görə hesablanır

$$H = \frac{139,454P}{l^2} \quad (13)$$

burada P - yük, N (qg);

l - ləpirin diaqonalının uzunluğu, mkm

Sınağın nəticəsi kimi dörd paralel sınağın orta hesabi qiyməti götürülür.

6.10 Dağ süxurunun saxtadayamlılığının təyini

Üsulun mahiyyəti dağ süxurunun ardıcıl olaraq donma və ərimənin verilən dövrlərindən sonra möhkəmliyinin təyinindən ibarətdir.

6.10.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

Minus (20±2) C temperaturun əldə edilməsini təmin edən və saxlayan dondurucu kamera.

Quruducu şkaf.

ГОСТ 28840-a görə 500 kH-ə qədər maksimum qüvvəli hidravlik press.

Nümunələrin su ilə doyması və onun əriməsi üçün (20±2)⁰C temperaturu saxlaya bilən qurğulu vanna.

Nümunələr üçün konteyner.

6.10.2 Sınağa hazırlıq qaydası və sınağın aparılması

Hər sınaq üçün 6.5.2 görə dağ süxurunun beş nümunəsi, laylarla ifadə edilmiş süxur üçün isə on nümunə hazırlanır.

Nümunələr vannaya tor üzərinə bir cərgə qoyulur və üzərinə su ilə tökülür ki, suyun səviyyəsi nümunələrin üstündən 20mm hündür olsun. Nümunələr 48s suda saxlanılır, sonra nümunələr vannadan çıxarılır, nümunələrin səthindən yumşaq nəm parça ilə nəm çıxarılır. Nümunələr konteynerə yaxud dondurucu kameranın tor qəfəsinə elə yerləşdirilir ki, nümunələrlə konteynerin divarları və yuxarı uzanmış qəfəs arasındakı məsafə 30 mm-dən az olmasın. Donmanın başladığı kamerada minus 18⁰C temperaturun müəyyən edilmiş anı sayılır. Nümunələrin kamerada minus (20± 2)⁰C temperaturda saxlanma müddəti 4s olmalıdır, sonra nümunələr su olan vannaya yerləşdirilir və 2s-dan az olmayaraq tam əriyənə qədər orada saxlanılır.

Ardıcıl donma və ərimənin 15,25 və hər sonrakı 25 dövründən sonra su ilə doymuş nümunələr 6.5.3-ə görə sıxılma sınağına məruz qalır.

6.10.3 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Nümunələrin möhkəmliyinin itkisi ΔR %, düstura görə hesablanır

$$\Delta R = \frac{R_{SIX} - R'_{SIX}}{R_{SIX}} 100 \quad (14)$$

burada R_{SIX} - su ilə doymuş vəziyyətdə nümunələrin sıxılma zamanı möhkəmlik həddinin orta hesabi qiyməti, MPa (kqq/sm²);

R'_{SIX} - şaxtayadavamlılıq sınağından sonra nümunələrin sıxılma zamanı möhkəmlik həddinin orta hesabi qiyməti, Mpa (kqq/sm²)

Nümunələrin möhkəmlik həddinin itkisi beş nümunənin sınağının nəticələrinin orta hesabi qiyməti kimi hesablanır. Laylarla ifadə edilmiş dağ süxurları nümunələri üçün laylar boyu və ona perpendikulyar sınaqlar zamanı alınan nəticələr ayrılıqda yazılır.

Əgər ardıcıl donma və ərimənin müəyyən olunmuş sayından sonra sıxılma zamanı möhkəmlik həddinin itkisinin qiyməti 20%- i keçmirsə, o zaman dağ süxuru şaxtayadavamlılığın uyğun markasına cavab verir.

6.11 Dağ süxurunun turşuyadavamlılığının təyini

Üsulun mahiyyəti pH 3,5 olan sulfat turşusu məhlulunda 40 sutka ərzində sınaq keçirmiş, karbonat tərkibli dağ süxuru nümunələrinin kütlə itkisinin təyininəndən ibarətdir.

6.11.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

Laboratoriya tərəzisi ГOCT 24104-ə görə.

Eksikator ГOCT 25336-ya görə.

Quruducu ş kaf.

1l tutumlu ölçülü kolbalar ГOCT 1770-ə görə.

Büretka ГOCT 29252-yə görə.

Pipetlər ГOCT 29227 yaxud ГOCT 29228-ə görə.

10l tutumlu polietilen yaxud şüşə butulkalar.

Distillə edilmiş su ГОСТ 6709-a görə.

Natrium- hidroksid ГОСТ 4328-ə görə.

Sulfat turşusu pH 3,5 (0,3 q/ l) ГОСТ 4204. İşçi məhlulunda turşunun qatılığı fenolftalein indikatora görə turşu-əsas titrləmə metodu ilə işçi məhlulunda turşunun qatılığı təyin olunur.

Şotka ГОСТ 10597-yə görə.

Fenolftalein indikatoru.

6.11.2 Sınağa hazırlıq qaydası

6.5.2-yə görə karbonat tərkibli dağ süxurunun beş nümunəsi hazırlanır. Hər nümunə sabit kütləyə qədər qurudulur, zəif hissəciklər və tozlar şotka ilə təmizlənir, çəkilir, hər nümunənin səthinin sahəsi və kütləsi təyin olunur.

Karbonatərkibli dağ süxurunun turşuyadavamlılığı stasionar şəraitdə dövrü, dörd gündə bir dəfə (sınağın 1 dövrü) aqressiv məhlulun dəyişməsi ilə təyin edilir. Sulfat turşusunun aqressiv məhlulunun qatılığı pH(3,5± 0,2) uyğun olmalıdır. Sınaq prosesində işçi otağın havasının temperaturunun dəyişməsi ±3 °C-dən çox olmasına yol verilmir.

Sınaq prosesində işçi tutumunda olan aqressiv məhlul səhər və axşam mükəmməl qarışdırılır.

Aqressiv məhlulun yenisi ilə əvəz etməkdən qabaq istifadə olunan məhlulda turşunun qatılığını təyin etmək lazımdır.

6.11.3 Sınağın aparılma qaydası

Hər nümunə ayrıca eksikatora yerləşdirilir, üzərinə 5:1 nisbətində pH (3,5±0,2) olan sulfat turşusunun aqressiv məhlulu tökülür (nümunənin 1sm² səthinə aqressiv məhlulun həcmi sm³) və 4 sutka saxlanılır. Sonra aqressiv məhlul dəyişilir və sınaq davam etdirilir. Əməliyyat göstərilən qaydada doqquz dəfə də təkrar olunur. Onuncu dövrdən sonra sabit kütləyə qədər qurudulur, zəif hissəciklərdən şotka ilə təmizlənir (korroziya məhsulu), çəkilir və hər nümunənin kütləsi təyin olunur.

6.11.4 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Nümunənin kütlə itkisi Δm , %, 0,01%-ə qədər dəqiqliklə düstura görə hesablanır

$$\Delta m = \frac{m_1 - m_2}{m_1} 100 \quad (15)$$

burada m_1 - sınağadək sabit kütləyə qədər qurudulmuş nümunənin kütləsi, q;

m_2 - sınaqdan sonra sabit kütləyə qədər qurudulmuş nümunənin kütləsi, q.

Nəticə kimi beş nümunənin sınağının nəticələrinin orta hesabi qiyməti qəbul edilir.

Əgər 10 dövr sınaqdan sonra kütlənin itki miqdarı 0,1%-i keçmirsə, dağ süxuru turşuyadavamlı sayılır.

6.12 Dağ süxurunun duzadavamlılığının təyini

Üsulun mahiyyəti 154s ərzində natrium-sulfat doymuş məhlulunda sınaq olunan dağ süxurunun kütləsinin dəyişməsinin təyinindən ibarətdir.

6.12.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

Laboratoriya tərəzisi FOCT 24104-ə görə.

Quruducu şkaflar.

10l tutumlu polietilen yaxud şüşə butulkalar.

Distillə edilmiş su FOCT 6709-a görə.

Natrium- sulfat FOCT 4166 yaxud 10 su molekullu natrium- sulfat FOCT 4171-ə görə.

Şotka FOCT 10597-yə görə.

Natrium-sulfatın həllolması və nümunələrin natrium-sulfat məhlulu ilə doyması üçün metal qab.

6.12.2 Sınağın aparılması üçün hazırlıq qaydası və sınağın aparılması.

6.5.2-yə görə dağ süxurundan beş nümunə hazırlanır. Hər nümunə sabit kütləyə qədər qurudulur, şotka ilə zəif hissəciklərdən təmizlənir, çəkilir və hər nümunənin kütləsi təyin olunur.

Natrium- sulfat məhlulu aşağıdakı qaydada hazırlanır. 185q susuz natrium-sulfat FOCT 4166 yaxud 420q kristallik natrium-sulfat çəkilir və məhlul doyana qədər mükəmməl qarışdırmaqla 1litr qızdırılmış distillə edilmiş su tədricən əlavə etmək yolu ilə natrium-sulfat həll edilir. Məhlul (20 ± 2) temperatura qədər soyudulur və butulkaya tökülür.

Nümunələr qaba yığılır, 5:1 nisbətində natrium-sulfat məhlulu tökülür (nümunənin 1 m^2 səthinə düşən aqressiv məhlulun həcmi m^3) 48s ərzində $(20 \pm 2)^\circ\text{C}$ temperaturda onun içərisində saxlanılır.

Sonra məhlul təkrar istifadə üçün butulkaya tökülür, 4s müddətində nümunələrlə qab temperaturu $(105 \pm 5)^\circ\text{C}$ olan quruducu şkafa yerləşdirilir.

Bundan sonra 2s ərzində nümunələr otaq temperaturuna qədər soyudulur, yenidən qaba qoyulur, üzərinə natrium-sulfat məhlulu tökülür, 4s müddətində saxlanılır və yenidən 4s-a quruducu şkafa yerləşdirilir, bundan sonra 2s müddətində otaq temperaturuna qədər soyudulur. Natrium-sulfat məhlulu yenisi ilə dəyişdirilir və göstərilən ardıcılıqla (4s- məhlula salınma, 4s- quruma və 2s- soyuma) əməliyyat doqquz dəfə təkrar olunur. Hər tsikldən sonra məhlul yenisi ilə dəyişdirilir. Ardıcıl olaraq məhlulda saxlanması, quruducu şkafda quruması və nümunələrin soyumasının on dövründən sonra nümunələr 10 dəq. müddətində $(60 \pm 5)^\circ\text{C}$ temperaturuna malik isti su olan qaba yerləşdirilir. Nümunələr qabdan çıxarılır, nəm yumşaq parça ilə silinir, sabit kütləyə qədər qurudulur, zəif hissəciklərdən şotka ilə təmizlənir və çəkilir.

6.12.3 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Nümunələrin kütlə itkisi Δm , % , 0,01, % , dəqiqliklə düstura görə hesablanır

$$\Delta m = \frac{m_1 - m_2}{m_1} 100 \quad (16)$$

burada m_1 - sınağa qədər nümunənin kütləsi, q;

m_2 - sınaqdan sonra nümunənin kütləsi, q.

Nəticə kimi beş nümunənin sınağının nəticələrinin orta hesabi qiyməti qəbul edilir.

Əgər sınağın 10 dövründən sonra kütlə itkisinin miqdarı 5%-i keçmirsə, dağ süxuru duzadavamlı sayılır.

7 DAĞ SÜXURUNDAN OLAN BLOKLARIN ÇATLARININ TƏYİNİ

7.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

YK-15Π ultrasəs cihazı yaxud nisbi xətası $\pm 1\%$ -dən çox olmayan 20-dən 9999 mks diapozununda səs impulslarının yayılmasının ölçülməsini və 60kq dövrədən az olmayan rezonans tezliyində akustik dəyişməsinə 0,2-dən 2,6m-ə qədər səslənmə diapozonunu təmin edən qeyri-metal inşaat materiallarının sınağı üçün istifadə olunan ultrasəs impuls cihazları.

Ölçülü metal xətkəş ГОСТ 427-yə görə.

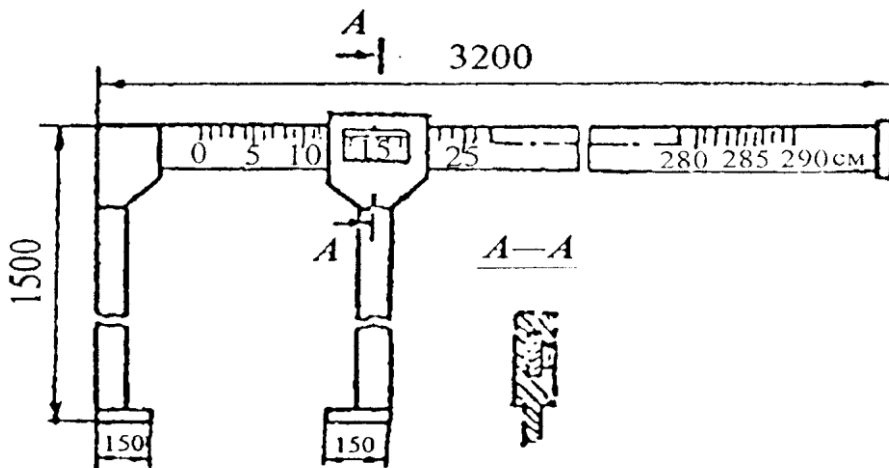
1,0 sm dəqiqliklə ölçmə şablonu (şəkil 8).

Çəkic.

Şotka ГОСТ 10597-yə görə.

Pambıq yaxud flanel parça.

ГОСТ 25706-ya görə ЛИ- 3-10³ yaxud ЛИ- 4-10⁴ mikrometrik şkalalı lupa.

Şəkil 8—Ölçü şablonu

7.2 Dağ süxurundan olan blokların çatları aşağıdakı kimi təyin edilir:
-bloklara xarici vizual baxışlar;

-blokun içində makroçatların olmasını təyin etməyə imkan verən ultrasəs üsulu.

Çatların səmtləşməsindən asılı olaraq blokun mişarlanması rəşional sxemi seçilir və texnoloji göstəricisi təyin olunur.

Çatların aşkar edilməsi üçün vizual baxış zamanı blokun səthinə 3-5 dəq. nəm parça qoyulur, parça götürüldükdən sonra onun səthində çatların şəkli üzə çıxır.

Çatların uzunluğu metal xətkəş, eni-10 dəfə böyüdülmüş lupanın və mikrometrik şkalanın köməyilə ölçülür.

Ultrasəs kölgəli vaxt-impuls metodu ilə makroçatların təyini zamanı bir-birindən L məsafədə blokların əks tərəfində yerləşən , şkalanın və qəbul edilən akustik dəyişdiricilər arasındakı səs impulsunun yayılma vaxtı ölçülür və səs impulsunun zahiri yayılma sürəti hesablanır.

7.3 Sınağın aparılma qaydası

Blokun yan tərəfində təbaşirlə ölçmə toru addım-addım çəkilir

$$a = 0,2l_{or} \quad (17)$$

burada l_{or} - üzərinə tor çəkilən yan tərəflər arasındakı orta məsafə, m.

Ölçmə torunda çıxıntılar görüdükdə onlar çəkilə döyülür. Ölçmə nöqtələrində səth şotka ilə təmizlənir.

Istismar zamanı ultrasəs cihazının köməyilə (onun təlimatına görə) bir-birinə əks tərəflərdə yerləşən ölçmə torunun nöqtələri arasındakı səs impulsunun t yayılma müddəti təyin olunur. Ölçmə şablonu yaxud xətkəşin köməyilə 1 sm-ə qədər xəta ilə bu nöqtələr arasındakı məsafə təyin edilir.

7.4 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Nöqtələrin hər cütünün ölçmə nəticələrinə görə səs impulsunun zahiri yayılma sürəti C_k , m/s, düstura görə

$$C_k = \frac{l_i}{t_i} \quad (18)$$

burada l_i -bir-birinə əks tərəfdə yerləşən ölçülü torun nöqtələri arasındakı məsafə, m.

t_i -bir-birinə əks tərəfdə yerləşən ölçülü torun nöqtələri arasındakı səs impulsunun yayılma sürəti, san.

Əgər səs impulsunun zahiri yayılma sürətinin qiyməti $C_k \leq K \cdot C_0$, blok çatlı sayılır,

K -0,9-a bərabər qəbul edilən çıxdaş əmsalı;

C_0 - (19) formuluna görə hesablanan, səs impulsunun yayılmasının etalon sürəti.

7.5 Səs impulsunun yayılmasının etalon sürətinin təyini

Səs impulsunun yayılmasının etalon sürətinin qiymətini müəyyən etmək üçün çatsız 10 bloktan sonrakı mişaralama ilə texnoloji sınaqlar aparılır. Hər blokda səs impulsunun yayılma sürətinin orta qiyməti C_i iki qarşılıqlı perpendikulyar istiqamətlərdə ölçmə aparmaqla təyin olunur.

Etalon sürət aşağıdakı düstura görə təyin edilir

$$C_0 = \frac{\sum_{L=1}^n C_i}{n} \quad (19)$$

burada C_i - səs impulsunun yayılma sürətinin orta qiyməti;

n - sınaq olunan blokların sayı.

8 DAĞ SÜXURUNDAN MƏMULATLARIN XARAKTERİSTİKASININ TƏYİNİ

8.1 Üz səthinin fakturasının təyini

8.1.1 Dağ süxurundan olan məmulatların üz səthinin fakturası etalonla müqayisə yolu ilə orqanoleptik metodla yaxud cihazların köməyi ilə qiymətləndirilir.

8.1.2 Dağ süxurundan məmulatların üz səthinin fakturasına qiymət verilməsi qüvvəsi 500 lk-dan az olmayan lyuminesent lampaları və 300 lk közərmə lampalarından istifadə etməklə işıq mənbəyinin üfqi səthdə bərabər işıqlanması ilə həyata keçirilir.

8.1.3 Məmulatın üz səthinin fakturasının qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan üsul və yoxlama vasitələri cədvəl 12-də verilmişdir.

Cədvəl 12

Üz səthinin fakturasının növü	Üz səthinin fakturasının xarakteristikası	Üsul və ölçmə vasitələri
Cilalanmış (güzgü)	Qabaqkı əməliyyatların emal izləri olmayan, güzgü parıltılı əşyaları aydın əks etdirən, həmçinin cilalanma əməliyyatını keçirən zaman alınan cızıqsız, “yanmış”, “şaqren” sahələr və başqa lokal qüsurlar	Vizual-məmulatın kələ-kötür səthinin 0,1-0,2 IIII olan nümunə ilə müqayisəsi ГОСТ 9378 İnstrumental- mövcud standartın 6.2.1 bəndinə görə parıltının ölçülməsi
Hamar* (tutqun)	Daşın şəklinin və strukturunun emaldan sonra izi qalmayan hamar, tutqun səthdə relyefin 10 nöqtəsinə	Vizual- məmulatın kələ-kötür səthinin 0,05-0,1 IIII olan nümunə ilə müqayisəsi ГОСТ 9378-ə görə

	görə, hündürlüyü 6,3 mk-dan çox olmayan səth	İnstrumental- məmulatın səthində baza xəttinin seçilməsi və məmulatın kələkötür səthinin parametrlərinin II tip kontakt profiloqraf-profilometrlə ölçülməsi yolu ilə GOCT 19300-ə görə
Şliflənmiş*	Bərabər-nahamar şlifləmə alətinin izlərilə R_z relyefinin ayrılıyının hündürlüyü 6,3-dən 100 mk-a qədər olan dairəvi nişan və şırım şəklində	Vizual- məmulatın səthinin nahamarlığı 3,2 IIII olan nümunə ilə müqayisəsi GOCT 9378-ə görə İnstrumental-məmulatın səthində seçim yolu ilə baza xəttinin və GOCT 19300-ə görə II tip kontakt profiloqraf-profilometrlə məmulatın nahamarlığının parametrlərinin ölçülməsi
Mişarlanmış	Relyefin ayrılıyının hündürlüyü 2 mm-ə qədər olan qeyri- bərabər nahamar	İnstrumental-məmulatın üz səthinin ayrılıyının hündürlüyünün indikator dərinlikölçənlə ölçülməsi yolu ilə GOCT 7661-ə görə
Termoişlənmiş	Daşın səthinin rənginin və şəklinin üzə çıxması ilə “qabıqvermə” izləri olan və relyefin ayrılıyının hündürlüyü 10 mm-ə qədər olan qeyri- bərabər nahamar	İnstrumental- məmulatın üz səthinin ayrılıyının hündürlüyü $\Gamma M 25$ yaxud $\Gamma M \Pi 25$ tipli mikrometrik dərinlikölçənlə ölçülməsi yolu ilə GOCT 7470-ə görə
Buçarda ilə emal olunmuş(nöqtəvari)	Relyefin ayrılıyının hündürlüyü 5 mm-ə qədər olan qeyri-bərabər	Həmçinin
Təpəlikli	Relyefin ayrılıyının hündürlüyü 10-dan yuxarı 50 mm-ə qədər olan qeyri-bərabər nahamar	İnstrumental- $\Gamma M 50$ yaxud $\Gamma M \Pi 50$ tipli mikrometrik dərinlikölçən GOCT 7470 yaxud ştangendərinlikölçənlə GOCT 162-yə görə məmulatın üz səthinin ayrılıyının hündürlüyünün ölçülməsi yolu ilə
	Relyefin ayrılıyının	İnstrumental- $\Gamma M 50$ yaxud

Qayalı (kürkə bənzər)	hündürlüyü 50-dən yuxarı 200 mm-ə qədər olan kobud qoparılmış yaxud çapılmış səth	ГМЦ 50 tipli mikrometrik dərinlikölçən ГОСТ 7470 yaxud ştangendərinlikölçənle ГОСТ 162-yə görə məmulatın səthinin ayrılıyının hündürlüyünün ölçülməsi yolu ilə
Baza xətti məmulatın eninin 1 /3 yaxud 1/ 2 –də məmulatın uzununa görə seçilir.Ölçülmə aparılan baza uzunluğu ГОСТ 2789-a görə əlavə 1-ə uyğun olaraq müəyyən edilir, bu işə relyefin qeyri- bərabər hündürlüyünün indiki cədvəldə göstərilən R _z qiymətindən asılıdır.		

8.2 İnşaat – memarlıq məmulatlarının və dekorativ tavaların əyilmə zamanı dərilmədə möhkəmlik həddinin təyini

Üsulun mahiyyəti iki dayaq üzərində yerləşdirilən nümunəyə kürəvari oynaq vasitəsilə verilən maksimum dağıdıcı qüvvənin ölçülməsindən ibarətdir.

8.2.1 Yoxlama vasitələri və köməkçi avadanlıqlar

ГОСТ 28840 yaxud ГОСТ 975-ə görə gücü 100-dən 500 kN-ə qədər olan yük əlavə edildikcə nizamlanan sürətli və gücölçən xətasi 2%-dən çox olmayan hidravlik press.

Nümunələrin hazırlanması üçün diametri 250mm-dən az olmayan almaz dairə ilə təmin olunmuş kəsici daşkəsən maşın, ГОСТ 10110 yaxud ГОСТ 16115-ə görə.

Yoxlama tavası ГОСТ 10905 yaxud saat tipli indikatorlu ГОСТ 577-yə yaxud çoxdövrü indikatorlu ГОСТ 9696-ya görə C-III tipli dayaq.

Ştangenpərgar ГОСТ 166-ya görə.

Yoxlama günyəsi ГОСТ 3749-a görə.

6.6.1 bəndinə görə bərk və orta möhkəmlikli məmulatların sınağı üçün qurğu.

Sınaq maşınından yük biraşırımlı sxemə görə kürəvari oynaq vasitəsilə mərkəzdən prizma-nümunənin aşırımının ortasına verilir (şəkil 2).

6.6.1 bəndinə görə aşağımöhkəmlikli süxurdan nümunələrin sınağı üçün qurğu sınaq maşınında nümunəyə yük kürəvari oynaq vasitəsilə bölüşdürücü transversə verilir (şəkil 3).

8.2.2 Sınağa hazırlıq qaydası və sınağın keçirilməsi

Sınaq üçün nümunələr məmulatlardan 6.6.2-yə görə ölçülərdə mişarlanma yolu yaxud uyğun tipli məmulatın hazırlanma texnologiyasına görə hazırlanır.

Məmulatın qurudulmuş nümunəsi ölçülür, üz səthi yuxarıda olmaqla iki dayağa yerləşdirilir və yük nümunənin orta hissəsinə qoyulur.

Bərk və orta möhkəmlikli dağ süxurundan olan məmulatlar üçün 6.6.1-ə və şəkil 2 və 3-ə uyğun qurğu və yükləmə sxemi tətbiq edilir.

Aşağımöhkəmlikli dağ süxurlarından olan məmulatlar üçün 6.6.1 bəndinə görə qurğu və şəkil 3-ə görə yükləmə sxemi tətbiq edilir.

Dayaqlar arasındakı məsafə məmulatın ölçüsündən asılı olaraq seçilir və onun uzunluğunun 80%-i həddində tənzimlənir. Yükləmə dağılına qədər bərabər sürətlə verilir.

8.2.3 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Əyilmə zamanı dartılmada möhkəmlik həddi 9 və 10 düsturlarına görə 0,05MPa-ya qədər dəqiqliklə beş nümunənin sınağının nəticələrinin orta hesabı qiyməti kimi hesablanır.

8.3 Dekorativ tavaların daşdoyma əmsalının təyini (nöqtələr şəkilli üsul)

Üsulun mahiyyəti tavaların üst səthində təbii daşla tutulan sahənin təyininə və daşdoyma əmsalının sonrakı hesablanmasına əsaslanır.

8.3.1 Sınağa hazırlıq qaydası və sınağın aparılması

Yoxlanan tavanın səthinin üzərinə ölçüləri 10x10 sm olan 1-dən 5-ə qədər kvadrat çəkilir.

Kvadratların sayı tavaların ölçülərindən asılı olaraq təyin edilir:

1 kvadrat- 200x200; 200x300; 300x300 mm ölçülü tavalar üçün;

2 kvadrat- 300x400; 400x400; 400x500 mm ölçülü tavalar üçün;

5 kvadrat- böyük ölçülü tavalar üçün;

Tavaların üzərində təbii daşların qeyri- bərabər yerləşdiyi halda, kvadratların miqdarı 1-2 əvəzinə üç ola bilər.

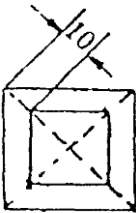
Bir kvadrat tavaların mərkəzində yerləşir. İki kvadrat diaqonal üzrə küncün təpəsindən 10mm məsafədə bir-birinə əks künclərdə yerləşdirilir.

Üç kvadrat aşağıdakı qaydada yerləşdirilir: biri- tavanın mərkəzində və ikisi- diaqonal üzrə küncün təpəsindən 10mm məsafədə tavanın əks küncələrində.

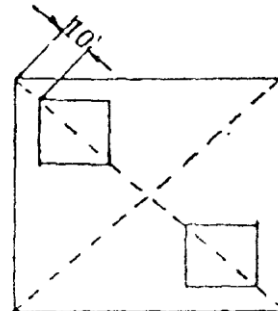
Beş kvadrat aşağıdakı qaydada yerləşdirilir: biri- tavanın mərkəzində və dördü- diaqonal üzrə küncün təpəsindən 10mm məsafədə tavanın küncələrində.

Kvadratlar 10mm intervalla şaquli və üfqi paralel xətlərlə cızıqlanır.

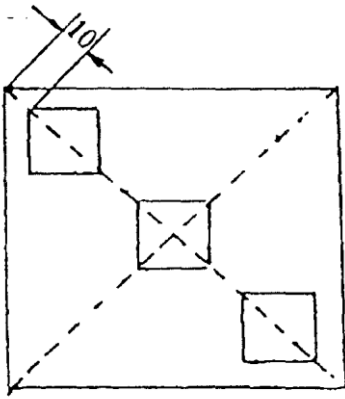
T_d - təbii daşın dənəsinə düşən xətlərin kəsişmə nöqtəsinin sayı müəyyən edilir. Dənələrinin sərhəddinə düşən nöqtələr sayılmır.

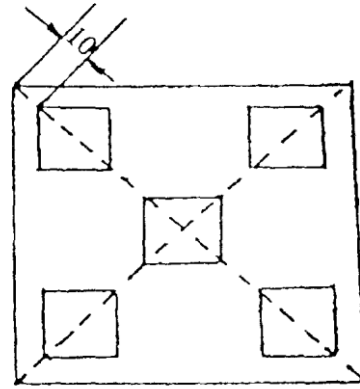
Şəkil 9

Şəkil 10

Şəkil 11

Şəkil 12

8.3.2 Sınağın nəticələrinin araşdırılması

Daş ilə doyma əmsalı K_d bu düstura görə hesablanır

$$K_d = \frac{T_d}{81} \quad (20)$$

burada T_d -təbii daşın dənəsinə düşən kvadratın daxilində xətlərin toxunma nöqtələrinin sayı.

Tavanın daş ilə doyma əmsalı bütün kvadratların daşdoyma əmsalının orta hesabı qiyməti kimi təyin edilir.

Əlavə A
(sorgu)
Sınaq üsullarının tətbiq sahələri

Cədvəl A. 1

Təyinolunan göstəricinin adı	Göstəricinin təyin olunma sahəsi		
	Geoloji kəşfiyyat zamanı	Müəssisədə qəbul yoxlaması zamanı	
		Təhvil-təslim sınaqları	Dövri sınaqlar
Dağ süxurunun mineraloji-petroqrafik xarakteristikası	+		+ [*]
Dağ süxurunun dekorativliyi	+		+ [*]
Dağ süxurunun sıxlığı və məsaməliliyi	+		+
Dağ süxurunun suudması	+		+
Dağ süxurunun sıxılmada möhkəmliyi və möhkəmliyin azalma göstəricisi	+		+
Dağ süxurunun əyilmə zamanı gərilmədə möhkəmliyi	+		+ [*]
Dağ süxurunun zərbə təsirinə müqaviməti	+		+
Dağ süxurunun sürtülməsi	+		+
Dağ süxurunun Knoopa görə mikrobərəkliyi			+ [*]
Dağ süxurunun şaxtayadavamlılığı	+		+
Dağ süxurunun turşuyadavamlılığı	+		+ [*]

Dağ süxurunun duzadavamlılığı	+		+
Dağ süxurundan olan blokların çatlaması		+	
Dağ süxurundan olan məmulatın üz səthinin fakturası		+	
Yapışdırılmış inşaat-memarlıq məmulatlarının əyilmə zamanı dartılmada möhkəmliyi			+
Daşdoyma əmsalı			+
*Göstəricilər istehlakçı ilə tədarükçü arasındakı müqavilə şərtlərinə əsasən təyin edilir.			

Əlavə B
(sorgu)

Bu standartda əsaslandırılmış normativ sənədlərin siyahısı

- ГОСТ 162-90 Штангенглубиномеры. Технические условия
- ГОСТ 166-89 Штангенциркули. Технические условия
- ГОСТ 427-75 Линейки измерительные металлические. Технические условия
- ГОСТ 450-77 Кальций хлористый технический. Технические условия
- ГОСТ 577-68 Индикаторы часового типа с ценой деления 0,01 мм. Технические условия
- ГОСТ 896-69 Материалы лакокрасочные. Фотоэлектрический метод определения блеска
- ГОСТ 1222-80 Станки радиально-сверлильные. Основные размеры
- ГОСТ 1770-74 Посуда мерная лабораторная стеклянная. Цилиндры, мензурки, колбы, пробирки. Технические условия
- ГОСТ 2184-77 Кислота серная техническая. Технические условия
- ГОСТ 2789-73 Шероховатость поверхности. Параметры и характеристики
- ГОСТ 2874-82 Вода питьевая. Гигиенические требования и контроль за качеством
- ГОСТ 3647-80 Материалы шлифовальные. Классификация. Зернистость и зерновой состав. Методы контроля
- ГОСТ 3749-77 Угольники поверочные 90°. Технические условия
- ГОСТ 4166-76 Натрий сернокислый. Технические условия
- ГОСТ 4171-76 Натрия сульфат 10-водный. Технические условия
- ГОСТ 4204-77 Кислота серная. Технические условия
- ГОСТ 4328-77 Натрия гидроокись. Технические условия
- ГОСТ 6613-86 Сетки проволочные тканые с квадратными ячейками. Технические условия
- ГОСТ 6709-72 Вода дистиллированная. Технические условия
- ГОСТ 7470-92 Глубиномеры микрометрические. Технические условия
- ГОСТ 7661-67 Глубиномеры индикаторные. Технические условия
- ГОСТ 8736-93 Песок для строительных работ. Технические условия
- ГОСТ 9147-80 Посуда и оборудование лабораторные фарфоровые. Технические условия
- ГОСТ 9378-93 Образцы шероховатости поверхности (сравнение). Общие технические условия
- ГОСТ 9479-98 Блоки из горных пород для производства облицовочных, архитектурно-строительных, мемориальных и других изделий. Технические условия

ГОСТ 9696-82 Индикаторы многооборотные с ценой деления 0,001 и 0,002 мм. Технические условия

ГОСТ 9753-88 Прессы гидравлические одностоечные. Параметры и размеры. Нормы точности

ГОСТ 10110-87 Круги алмазные отрезные формы I AIR. Технические условия

ГОСТ 10197-70 Стойки и штативы для измерительных головок. Технические условия

ГОСТ 10597-87 Кисти и щетки малярные. Технические условия

ГОСТ 10905-86 Плиты поверочные и разметочные. Технические условия

ГОСТ 11108-70 Коронки твердосплавные для колонкового бурения пород средней твердости. Технические условия

ГОСТ 16115-88 Круги алмазные отрезные сегментные форм I AIRSS/C1 и I AIRSS/C2. Технические условия

ГОСТ 19300-86 Средства измерения шероховатости поверхности профильным методом. Профилографы-профилометры контактные. Типы и основные параметры

ГОСТ 22524-77 Пикнометры стеклянные. Технические условия

ГОСТ 23732-79 Вода для бетонов и растворов. Технические условия

ГОСТ 24104-88 Весы лабораторные общего назначения и образцовые. Общие технические условия

ГОСТ 25336-82 Посуда и оборудование лабораторные стеклянные. Типы, основные параметры и размеры

ГОСТ 25706-83 Лупы. Типы, основные параметры. Общие технические требования

ГОСТ 28840-90 Машины для испытания материалов на растяжение, сжатие и изгиб. Общие технические требования

ГОСТ 29227-91 Посуда лабораторная стеклянная. Пипетки градуированные. Часть 1. Общие требования

ГОСТ 29228-91 Посуда лабораторная стеклянная. Пипетки градуированные. Часть 2. Пипетки градуированные без установленного времени ожидания

ГОСТ 29252-91 Посуда лабораторная стеклянная. Бюретки. Часть 2. Бюретки без времени ожидания

ГОСТ 29329-92 Весы для статического взвешивания. Общие технические требования

Əlavə V (təvsiyə edilən)

NCS-2 rəng nümunələrinin xəritəsinə görə rəngin təyini
(Natural Color Sistem)

Rəngin təyini NCS-2 rəng nümunələrinin xəritəsinə görə analoji-nümunənin rənginin seçilməsi yolu ilə aparılır (Skandinaviski institut sveta-SKI, Stokholm, İsveç, 1995). NCS- in xəritəsinin II nəşrində 1750 rəng nümunələri vardır, dağ süxurunun tekstur və faktura , kontrast rənglərdən asılı olmayaraq bütün mümkün olan rənglər onun köməyi ilə təsvir olunmuşdur.

Tədqiq olunan dağ süxurunun nümunələri 6.2.1.2- yə uyğun hazırlanır və NCS- kodunu müəyyənləşdirmək üçün NCS- yelpiklə vizual müqayisə olunur. Tədqiq olunan nümunə ilə etalonun rəngləri fərqləndikdə, rənginə görə nümunə ilə maksimum uyğun gələn başqa etalon götürülür. Tam eynilik zamanı tədqiq olunan dağ süxurunun rəng koduna uyğun etalonun NCS- kodu müəyyənləşdirilir. Rəngin təsviri və NCS sistemində rəngin əsaslanma prinsipləri aşağıdakılardan ibarətdir.

İnsan tərəfindən dərk edilən rəng duyumları aşağıdakı rənglərlə xarakterizə olunur: Ağ(W), Qara (S), Sarı (Y), Qırmızı (R), Gök(B), Yaşıl (G). NCS- də rənglərin işarə edilməsi bu altı əsas rəngin yaxınlıq dərəcəsinə əsaslanır.

S2030- Y80R rənginin işarəsində S hərfi göstərir: nəşr-2;2030- çalar, bu zaman birinci iki rəqəm – 20 qara tərkibi ,sonrakı iki rəqəm- 30 rəngli tərkibdən (C) xəbər verir. Ağ tərkib (W) ayrılıqda göstərilmişdir, hesablanır:

$$100\% - S\% - C\% = \text{ağ tərkibli (W = 100\% - 20\% - 30\% = 50\%)}$$

Bu misalda Y80R(100%) rəng tonu Sarı (Y) və Qırmızıdan (R) təşkil edilmişdir. Y80R 80% qırmızı, 20% isə sarı tərkibi göstərir.

Təmiz boz rəng üçün NCS sistemində rəngli tərkibin miqdarı (C= 0%) göstərilmişdir.

S 0500-N – (S= 5%) az miqdarda qara qarışıqlı ağ rəngi, S1000-N, S1500- N, S2000-N və b. S9000-N, bu isə qatı qara rəngi (S= 90%) göstərir.

Rəng tonunun doyması ilə tədricən dəyişən nümunələr üçün (qara, ağ və rəngli tərkib) indeksin son qiymətləri müəyyən edilir, tərkibin kodu defislə göstərilir: S (0530-0580)-YJOR (Vladimir dolomiti).Qara tərkib (S) 5% olan zaman rəngli tərkib 30-dan 80%-ə, ağ tərkibi 65-dən 15%-ə qədər dəyişir. Analoji olaraq rəng tonunun tədricən dəyişməsi göstərilir: S 2050- G (40-50) Y.

Bir neçə müxtəlif rəngli minerallardan (qranit, sienit və b.) yaxud bir neçə müxtəlif rəngli hissələrdən (müxtəlif cinsli şəkilli mərmərlər, brekçiya, konqlomerat və b.) təşkil olunmuş nümunələr üçün təbii daşın ayrılıqda hər əsas rəng komponentinə görə rəng kodu göstərilir, tünd- boz, yüngül qırmızı çalarlı tünd qara rəng komponentlərinin faizlə nisbəti qeyd olunur.

S2030-Y(40-80) R – 55-70 % (qırmızı və çəhrayı çöl şpəti)

S (2502-5502) R – 20-30 % (yüngül qırmızı çalarlı boz kvarts)

S (7502-8502)R – 10-15% (tünd-boz, yüngül qırmızı çalarlı tünd qara).

УДК 691.2: 693.7: 620.17 ОКС 91.100.20 Ж19 ОКСТУ 5709

Əsas sözlər: Dağ süxurları, üzlük tavalər, daq süxurlarından ibarit bloklar, inşaat-memarlıq məmulatları, sınaq üsulları
